

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK
MÅNEDSSKRIFT

MAJ 1982 NUMMER 5

Indhold

Henning Nielsen: En hypocaut fra Bygebjerg	137
Ernst Fink: Storesøster og lillebror fra Nørremølle	142
Børge L. Barløse: Slaget om Ellund bro	145
Peter Andersen: Tjener hos en Hauptmann	149
J. C. Houborg: En sag om én mark	153
Ungdomshøjskolen ved Ribe skriver sin historie	155
Boganmeldelser	156
Grænselandsdagbog	165

Et tilbud til alle, der arbejder med lokalhistorie

Den lokalhistoriske konsulent er til for Dem

De kan henvende Dem til konsulenten og få vejledning GRATIS; konsulentens arbejde betales af Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger.

Hvem kan få hjælp?

Alle – enkeltpersoner, foreninger eller arbejdsudvalg –, der arbejder med lokalhistoriske emner, kan få råd og vejledning af konsulenten. Det er ikke nødvendigt at være medlem af nogen lokalhistorisk forening for at få del i hjælpen.

Hvilken hjælp kan man få?

Konsulenten kan hjælpe Dem med at tilrettelægge en arbejdsplan eller med at udarbejde en disposition.

Han kan hjælpe Dem med at finde frem til kilderne i biblioteker, arkiver og museer.

Hvis De under arbejdet støder på problemer, kan konsulenten sætte Dem i forbindelse med fagfolk, der kan hjælpe med at klare vanskelighederne.

Har De udarbejdet et manuskript?

Hvis De har et færdigt manuskript eller blot et udkast til et manuskript, kan De få konsulenten til at gennemgå det. Måske ønsker De bare en vurdering af, om det er egnet til offentliggørelse. Men De kan også bede om en grundig gennemgang med kommentarer og ændringsforslag. Også råd om typografi og trykning kan De få – uden på nogen måde at være forpligtet til at følge rådene.

Også andet end bøger

Mange foreninger har ønsker om at arrangere foredragsrækker eller lave udstillinger eller andre udadvendte arrangementer.

Også i sådanne sager er De velkommen til at spørge. I særlige tilfælde kan konsulenten aflægge besøg, så tingene kan drøftes igennem på stedet.

Hvad kan konsulenten ikke hjælpe med?

Konsulenten kan desværre ikke yde økonomisk hjælp til udgivelse af lokalhistoriske værker.

Konsulenten råder ikke over kontorhjælp og kan derfor ikke påtage sig renskrivning af manuskripter, korrekturlæsning og lignende.

Hvordan får man hjælp?

Det er meget enkelt: Skriv til Den lokalhistoriske konsulent, Tulipanvej 24, 6700 Esbjerg. Eller ring. Tlf. (05) 14 27 54.

Sønderjysk Månedsskrift

udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland, men alle kan tegne abonnement, uanset om man er medlem eller ikke.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT koster 75,- kroner årlig (heri er medregnet MOMS og portoudgifter). Enkeltnumre kan købes for 8,- kroner stykket, større særnumre eller dobbelthæfter beregnes der dog en særlig pris for.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT kan bestilles hos Historisk Samfunds ekspedition, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå. Telefon (04) 62 46 83. Daglig kl. 9-16. Lørdag lukket.

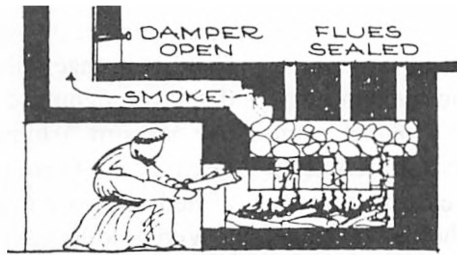
SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFTs redaktion:

Jørn Buch, Marielystvej 10, Haderslev. Tlf. (04) 52 33 08.

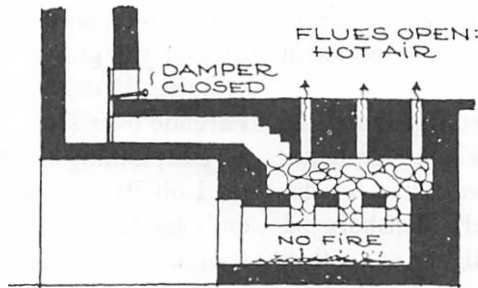
Inger Bjørn Svensson (ansv.), H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tlf. (04) 52 17 37.

Prøvehæfter (overskudshæfter) sendes gerne og gratis efter anmodning.

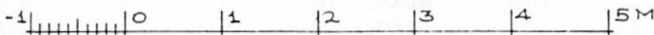
Redaktionen påtager sig intet ansvar for artikler m.v., der indsendes uden aftale.

1: FIRING

2: EMISSION OF HEAT

1: Engelsk tegning, som i et længdesnit viser fyringsprincippet i en middelalderlig hypocaust. Efter Hertz.

En hypocaust fra Bygebjerg i Hejls

Af HENNING NIELSEN

I 1962 blev der under efterårspløjning af en mark, hvor den lille landsby Bygebjerg engang har ligget, afdækket nogle munkesten.

Ruinen, der kort efter blev gravet ud af mag. art. Henning Nielsen, København, viste sig at være resterne af et formentlig middelalderligt varmeanlæg. Tilsvarende anlæg kendes herhjemme kun i meget begrænset antal, og de er fortrinsvis indrettet i klostre og borge.

Fundet af det sindrige opvarmningssystem på marken må følges af hidtil ubesvarede spørgsmål om Bygebjergs betydning, da anlægget var i funktion.

Ordet »hypocaust« betegnede oprindeligt et system til opvarmning af oldtidens romerske bade og opholdsrum. I nordisk sammenhæng bruges det imidlertid også om en særlig type varmeanlæg fra middelalderen.

Princippet i opvarmningen fremgår af fig. 1. Hypocausten består af to små rum, som findes under det lokale, der skal opvarmes. Gennem en fyråbning kan en person fra det forreste rum stikke brændsel ind i fyret. Over fyret findes et rum fyldt med kampesten, som hviler på murbuer. Røgen fra fyringen trækker ud mellem kampestenene til en skorsten. Når stenene er hedet

op, og røgdviklingen er standset, lukkes åbningen til skorstenen med et spjæld. Samtidigt fjernes dækslerne mellem nogle lodrette kanaler fra fyret til lokalet ovenover, så den opvarmede luft kan trække op gennem gulvet. Takket være de opvarmede sten kan varmevirkningen holde sig længe.

Sådanne varmluftanlæg kendes i beskedent antal fra Danmark. En oversigt fra 1975¹ opregner 24 fundsteder, hvoraf 11 er klostre, 9 borge og 4 private købstadshuse. De synes at være opført indenfor perioden ca. 1200-1600.

Der kan således være god grund til at føje et ekstra anlæg til rækken. Den hypocaust, der her skal beskrives, kom for dagen i 1962. Gårdejer Niels Flensborg på gården »Bygebjerg«, som ligger ca. 350 m fra bakken af samme navn, var ved efterårspløjning stødt på 2 rækker munkesten. Han underrettede denne artikels forfatter, som udgravede anlægget i vinteren 1962-63.

Fundstedet lå på den nordøstlige del af en rund, kuplet bakke, som tvinger den østfra kommende Hejls bæk i en kraftig bue, inden den fortsætter sit løb mod syd. Heraf kommer antagelig navnet »Bygebjerg«.

Indtil sidst i 1700 – tallet lå her en lille landsby, bestående af tre gårde og nogle inderstesteder. Sydvest for bakken lå tillige en vandmølle, »Vargaarde mølle«, som opstemmede bækken vest og nord for Bygebjerg til en stor, krum møllesø, hvorved der også dannedes en fugtig lavning øst for bakken.

Rundt omkring på bakken kan der efter pløjning ses store, mørke pletter, som vidner om den tidligere bebyggelse. For man-

ge år siden er der opsamlet en lille Kristusfigur af bronze, antagelig fra et krucifix. I det lave engområde nord for bakken blev der omkring århundredskiftet fundet middelalderlige tagsten og tætstående rækker af nedrammede egepæle².

Ved undersøgelsen³ fremkom en lille munkestensbygning. De bevarede murrester dannede et 3,60 m langt og 1,30 – 1,90 m bredt anlæg, som var delt op i to rum, et mindre mod nord og et større mod syd (fig. 2). Det var gravet ned i lerundergrunden, så gulvet lå ca. 80 cm under terrænets nuværende overflade. Som følge af den tidligere afløjning var murene mod syd bevaret i 60-70 cm's højde, mod nord i 30-40 cm's højde. Murene var opført af munkesten, undtagen sydtrummet, som var af kampesten, lagt i skifter med ler- og murbrokker imellem. Munkestenene vendte overvejende endefluden indefter. En del af dem var brudstykker af forskellig længde, hvorved murværkets yderside, som har været jorddækket, blev meget ujævn. Murværkets yderside var foret med et lag murbrokker. Som bindemiddel mellem munkestenene var der i nordrummet og skillevæggen anvendt kalkmørtel, i sydtrummet ler.

Det lille rum mod nord, som var hypocaustanlæggets forrum, var kvadratisk, ca. 1,10 m på hver led og helt åbent mod nord. Det var ved en tværmur skilt fra sydtrummet, til hvilket der var forbindelse med en 56 cm bred åbning. Tværmuren var med en tykkelse på 27-40 cm den kraftigste del af anlægget. Den så ud til at være bygget i en slags kassemursteknik med et lerfyldt midterparti. Indfyringsåbningen har været henvend 60 cm høj med en rundbuet afslutning opefter, jvf. fig. 4. Ind mod forrummet var der en niche eller blænding i muren omkring åbningen.

1. J. Hertz: Some Examples of Medieval Hypocausts in Denmark.

Chateau – Gaillard VII s. 127 ff. Caen 1975. – Jeg er Johannes Hertz megen tak skyldig, fordi han gjorde mig opmærksom på, at anlægget fra Bygebjerg måtte være en hypocaust.

2. Trap Danmark, Vejle Amt. 4. udg. 1926, s. 725.

3. Beretning i Nationalmuseets 2. afd. arkiv under Hejls s, Nr. Tyrstrup h, Vejle a.

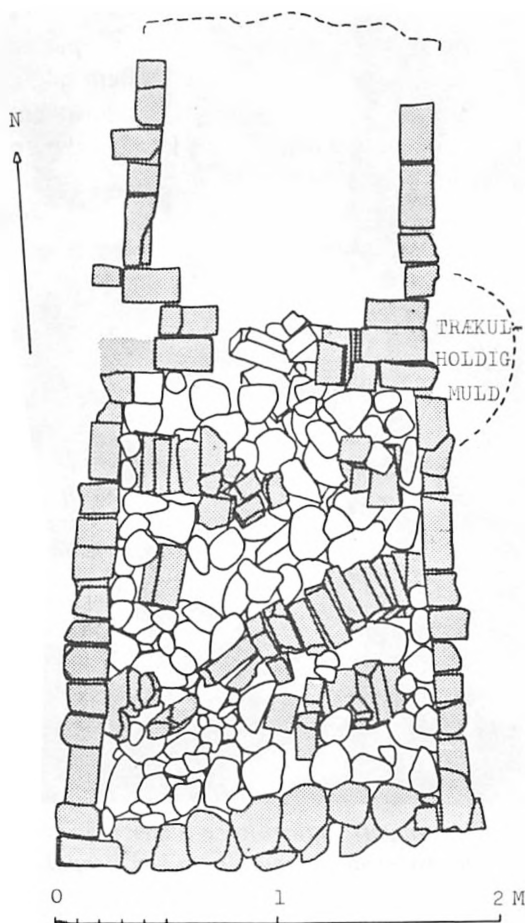
2: Plan over hypocausten fra Bygebjerg.

I forrummet hvilede murværket direkte på lerundergrunden, som fra den åbne nordside skrånede ned mod gulvet. Det egentlige gulv bestod af et 2-3 cm tykt lag rødgrå jord. Herover fandtes et 8-12 cm tykt lag trækul og aske, som igen var dækket af et tyndt lag murbrokker. Den øvre del af rummet var opfyldt med stærkt forvitrede munkesten.

Det sydlige rum, fyrrummet, målte indvendig 2 m i længden og 1,30-1,50 m i bredden, med den største bredde mod syd. Her bestod gulvet af en ujævn stenbro-lægning, som murværket syntes at hvile på. 25 cm over gulvet havde langvæggene en afsats i en munkestens bredde.

Over brostenene lå et 5-7 cm tykt lag stift, gult ler, muligvis en sekundær gulvbelægning. Ovenpå leret var der et tyndt, gråt sandlag og et lag murbrokker.

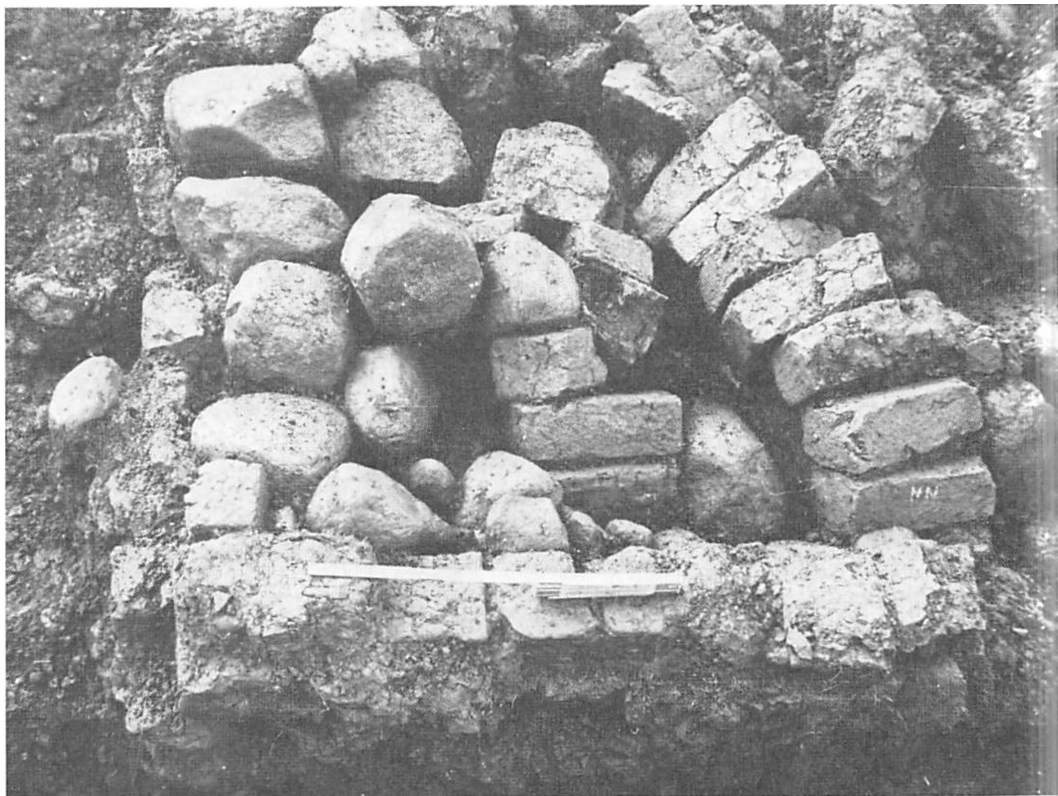
Over disse, ret tynde aflejringer, var rummet opfyldt med kampesten, murbrokker og hele munkesten. De kampesten, der lå dybest, var gennemgående 20-30 cm store, mens mange af de øvre sten kun var 10-20 cm. Øverst blandt kampestenene lå munkesten ligesom i stabler på tværs af rummet (fig. 3). Der er uden tvivl tale om de sammenstyrtede murbuer, der har båret kampestenene over fyret. Efter munkestenenes beliggenhed har der været tre sådanne buer. Bredden af hver bue har været en

munkestens længde, det vil sige ca. 27 cm, og mellemrummet mellem dem har været ca. 20 cm, altså smalt nok til, at de større sten ikke kunne falde ned mellem buerne.

Ved fyrrummets ødelæggelse må de yderste buer være styrtet sammen først, hvorved kampestenene er skredet ned i rummet. Først derefter er den midterste bue faldet ned ovenpå stenene.

Først og fremmest på grundlag af de nedfaldne murbuer og kampesten er det muligt at identificere dette anlæg med en hypocaust, som den der indledningsvis er beskrevet. Desværre var der ingen spor efter hvælvet over kampestensrummet eller af gulvet i det lokale, der skulle opvarmes.

3: Fyrrummets sydøsthjørne under udgravning, set fra øst. Mellem kampestenene ses to af de sammenstyrtede murbuer, som bar stenvæggen over fyrrummet.

Undersøgelsen i 1962 omfattede kun selve hypocaustanlægget. Der var ikke lejlighed til at søge efter den bygning, som det hørte til. Dens fundamenter gemmer sig formodentlig endnu under markoverfladen.

Ved udgravningen blev der ikke fundet holdepunkter for en datering af hypocausten. At den var bygget af munkesten, betyder ikke nødvendigvis, at den er af middelalderlig dato, stenene kan stamme fra en nedrevet bygning andetsteds, hvad netop de mange fragmenterede sten i murværket tyder på. På den anden side, er det usandsynligt, at den er senere end 1500-tallet.

Under alle omstændigheder rejser fundet spørgsmålet om Bygebjergs betydning

i middelalderen og renaissanceen. Hvad var det for en bygning, som lå her, hvem var den beboer, som kunne gøre brug af en opvarmningsform, som ellers fortrinsvis kendes fra borge, klostre og velstående privateboliger?

Landsbyen Bygebjerg nævnes første gang 1542, da Las Petersen og Sorin Persen fra »Bogeberch« er opført som »Tørning tjenere«⁴. Dens nærhed af Hejls kirke tyder dog på, at den er langt ældre.

Ingen skriftlige vidnesbyrd omtaler, at der på Bygebjerg skulle have eksisteret nogen borg eller adelig gård, hvor man kunne forvente at finde et hypocaustanlæg.

4. F. Falkenstjerne og A. Hude: Sønderjydske Skatte- og Jordebøger fra Reformationstiden. 1895-99. s. 123.

4: Den færdigudgravede hypocaust, set fra syd. Forrest ses fyrrummet, hvis fjerneste ende afsluttes af tværmuren med indfyringsåbningen. Åbningens buede, øvre del anes i det bevarede murværk.

Alligevel kendes en enkelt adelig beboer, som kunne have levet på Bygebjerg, mens anlægget var i brug.

I nogle retssager i 1604 om gælden efter Albert Galskyt til Sønderskovgaard i Folding optræder hans enke, Anne Madsdatter Gjordsen til »Bygebjerg«⁵. Anne Gjordsen var datter af Mads Gjordsen på borgen Solvig ved Tønder, som hun ejede syv år efter at hendes første mand, Erik Lange til Engelsholm, var død i 1572. Hun giftede sig senere med Albert Galskyt, der døde i 1595.

5. Trap Danmark, Vejle Amt. 5. udg. 1964, s. 1234.

V.A. Secher: Samling af Kongens Rettertingsdomme 1595-1614.

Bd. I s. 557, 585 ff. Bd. II s. 303 ff. 1881-86.

Hvornår Anne Gjordsen kom i besiddelse af gods på Bygebjerg, og hvor længe hun boede der, er uvist. I 1604, da hun var indblandet i retssagerne, var hun 75 år gammel; hun synes at være død 1609-10.

Der er – naturligvis – intet, der beviser nogen samtidighed, endsige sammenhæng, mellem Anne Gjordsen og den udgravede hypocaust. Når den aldrende adelsdame, der var vant til en boligstandard som den på godserne Solvig og Engelsholm, slog sig ned i den lille landsby ved Vargaarde mølleløse, så antyder det imidlertid, at der her må have eksisteret én eller flere boliger, hvis komfort lå over den almindelige bondegårds. Et miljø, hvor en avanceret rumopvarmning med hypocaust ikke virker fremmedartet.

Storesøster og lillebror fra Nørremølle

Af ERNST FINK

Cæcilie Hanssen var ti år ældre end Hans Peter Hanssen, og trods aldersforskellen, eller vel snarere netop på grund af denne, fik hun stor indflydelse på broderen. De to unge søskende følte sig nært knyttet til hinanden, og det var hendes idé, at han i 1875 fik ophold hos Jep Fink på Bygebjerg i Hejls, hvor hun havde arbejde som mejerske.

Det er Cæcilie Finks barnebarn, fhv. forstander Ernst Fink, Odense, der på grundlag af familiebreve og mundtlige overleveringer skriver lidt om det nære forhold mellem de to fra Nørremølle.

Året 1875 blev et afgørende vendepunkt i H.P. Hanssens liv. Han var da tretten år gammel. Det var aftalt med hans farbror Hans Peter Hanssen, storkøbmand i Shanghai, at han skulle uddanne sig ved handelen, for så til sin tid at rejse ud til Østen og virke i farbroderens forretning.

Hans far, Christen Hanssen på Nørremølle, mente derfor, at sønnen burde have en mere omfattende undervisning end landsbyskolen i Snogbæk kunne byde på.

Latinskolen blev på den tid med rette anset for at være fortyskningsanstalter og kom derfor ikke på tale. Så var der den danske realskole i Flensborg, hvis ledere var A.C.C. Holdt og Chr. Monrad. Indmeldelsen på skolen og optagelse i et dansk hjem i Flensborg var i orden, da preusserne lukkede skolen af politiske grunde i 1875.

Den unge H.P. Hanssen stod nu ledig på torvet.

Da greb hans storesøster Cæcilie afgørende ind i hans skæbne og ret beset der-

med ind i den kommende nationalitetskamp på en skelsættende måde.

Cæcilie Hanssen (1852-1888) blev gift i 1874 med gårdejer Peter Fink i Stubbom. De havde lært hinanden at kende på gården Bygebjerg i Hejls sogn hos Peter Finks broder, Jep Fink, hvor Cæcilie Hanssen tjente som mejerske.

I Hejls mødte hun det stærke åndelige liv, som gennem pastor Vilhelm Topsøe var præget af Grundtvigs folkelige og kirkelige syn. Det var den nationale rejsning efter 1864, der her gav sig udtryk på en levende måde, og som havde grebet Cæcilie Hanssen.

Dertil kom, at Hejls Friskole med Lorenz Birkedal havde fået en ny, dygtig lærer. Storesøsters plan var nu, at broderen samtidig med skolegangen kunne gå til konfirmationsforberedelse hos pastor Topsøe. Med Jep Fink aftalte hun, at broderen kunne bo på Bygebjerg.

Storesøsters forslag blev godkendt af alle parter, og i foråret 1876 kom H.P. Hanssen til Hejls i huset hos Marie og Jep Fink.

Det blev til et ophold med indlevelse i det nye Danmark efter 1864, der fuldstændig ændrede drengens fremtidsplaner, som det er skildret i kapitlet »Hos Jep Fink« i »Et Tilbageblik« 1. bind.

Lige fra begyndelsen havde der bestået et såre hjerteligt forhold mellem de to søskende Cæcilie og Hans Peter. Hans tidligste minde er uløseligt knyttet til hende. H.P.H. var født den 21. februar 1862 og var således kun godt to år gammel under krigen i 1864. Efter stormen på Dybbøl den 18. april forberedte preusserne over-

gangen til Als i skovene ganske nær ved Nørremølle. Gårdspladsen lå midt i opmarchområdet, og det var fra denne gårdsplads, at drengens første og meget stærke minde skriver sig.

Med H.P. Hanssens egne ord hedder det: »Fra gårdspladsen hørtes skarpe kommandoråb efterfulgt af våbenraslen. Jeg ville se, hvad der var nyt, men var for stumpet. Min søster Cæcilie løftede mig da op i vinduet, og gennem de små blyindfattede ruder så jeg nu over en skov af spidse stål-blanke bajonetter.« Og så måtte Cæcilie forklare ham, hvad det var at skyde og om krigens rædsel og meningsløshed. Det var fra overgangen over Allsund til Arnkilsøre den 29.6.1864.

De to søskende delte værelse i nogle år. Da Hans Peter Hanssen som dreng havde besluttet sig til at ville ud til farbroderen i Kina, mente han, at han måtte forberede sig grundigt. Hertil hørte at være hærdet rent legemligt for at modstå tropernes klima og farer. Han var alle dage en ivrig og kyndig jæger og fik allerede som dreng sin første bøsse. Udsigten til at kunne gå på storvildtjagt i østen talte også med, når uddannelsen til handelen blev drøftet.

Som et led i denne træning sov han nu og da på gulvet og det uden dyne. Når han så vågnede, isnende kold, krøb han op i storesøster Cæcilies seng og nød varmen i fulde drag.

Cæcilie kom efter folkeskolen i Snogbæk til Den højere Pigeskole i Sønderborg. Her lærte hun engelsk, så hun senere kunne læ-

se engelsk litteratur flydende. Da hun var ti år ældre end broderen, blev hun den, han kunne ty til, når problemer dukkede op. At indflydelsen har været betragtelig, kan ses af, at han kalder hende »mit konversationsleksikon«. En lille prøve på dette er fortalt i »Et Tilbageblik« I side 103.

En dag i 1872 – drengen var ti år gammel – kom karlene på Nørremølle ved formiddagsmelmaden til at diskutere parti-striden i Danmark efter 1864 mellem Højre og Venstre. I Sundeved fandt man, at det var nok med at være dansk. Delingen mellem Højre og Venstre var det rene pjat. Avlskarlen stemplede kort og godt venstremændene som noget rak, fordi de ikke ville forsvare landet og være med til at klø ty-skerne.

Og så fortæller H.P. Hanssen: »Da folkene rejste sig fra bordet, stod jeg overfor en stor gåde. For at få den løst, gik jeg til mit konversationsleksikon, min tyveårige søster Cæcilie, og spurgte hende: »Hvad er forskellen på Højre og Venstre?« Uden at betænke sig videre, svarede hun rask: »Højre er dem, der står med de store, Venstre er dem, der står med de små!« Svaret var kort og klart og det blev givet på en sådan måde, at det ikke efterlod tvivl om, hvor

min kære søsters sympatier var. Fra den dag af var jeg venstremand.«

I endnu et forhold lignede de to søskende hinanden. De var begge store læseheste. Det havde de ikke fra fremmede. I hjemmet på Nørremølle holdt man foruden de lokale aviser altid et hovedstadsblad, »Dansk Folketidende« og »Højskolebladet«. I sommerferietiden nærmest vrimlede det med gæster fra Danmark. Det var især højskolefolk og nordiske forfattere, og det betød en tidlig indleven i litteraturen.

Opholdet hos Jep Fink på Bygebjerg betød, at læsningen kunne fortsætte og udvides. Bogsamlingen stod åben, og lejligheden blev udnyttet i fuldt mål. Det var først og fremmest den nordiske litteratur, der blev tilegnet. Citater derfra prægede fremover Hans Peter Hanssens artikler og taler.

En kulmination i denne henseende var vel citaterne af Henrik Ibsen og Bjørnstjerne Bjørnson ved folkemødet på Folkehjem den 17. november i 1918.

Bjørnsons ord som passede om kampårene:

»Alt, hvad fædrene har kæmpet, mødrene har grædt, har den Herre stille lempet, så vi vandt vor ret.«

Og Henrik Ibsens ord med trøsten til dem, der havde mistet så meget:

»... stort har jeg mistet, men stort jeg fik.
Bedst var det, kan hænde, det gik, som det gik,
og så får du ha'e tak da, Gud!«

For Cæcilie Fink i Stubbom betød læsningen stadig umådelig meget. Men det kunne knibe med tiden, da der voksede en stor børneflokk op i hjemmet. Så benyttede hun blandt andet barselshvilen til at holde litteraturen vedlige. Nabokonerne i Stubbom syntes nok, at det var underligt med denne

læselyst. Så det hed om hende: »Hun æ så glaj ve å løjs, te hun knap se'e op, law hun fæ' æ børn!«

Endnu en ting viser det nære åndelige slægtsfællesskab mellem de to søskende. De af os, der har kendt H.P. Hanssen – tænker jeg – kan enes om at hans fremtoning bar præg af en ungdommelig frejdighed, der endnu lyser ud af hans taler. Det føles naturligt at ty til de samme tillægsord, når man vil beskrive det indtryk, som Cæcilie Fink gjorde på sine omgivelser.

Ved hendes død i 1888 skrev en svigerinde i et brev til Nørremølle: »Hvor står dog Cæcilies sollyse skikkelse for os fra den sidste lørdag i en glans som aldrig før. Hvor var hun blid og klarøjet den dag og hvor lys lå ikke hendes ungdom for hende, ja, hun var et lyksaligt menneske.«

I foråret 1877 blev Hans Peter konfirmeret i Hejls kirke. Hjemmefra var Jep Fink blevet anmodet om at skaffe et lærested ved handelen nord for grænsen, så den unge kunne undgå den forhadte preussiske militærtjeneste. Aftalen var i orden, men nu måtte Hans Peter Hanssen sige fra. Han havde skiftet mening. De spændende udsigter til et liv i Østen var blegnet til fordel for et helt andet livsmønster. Det var nationalitetskampen som kaldte.

Når han om morgenen gik ud gennem porten på Bygebjerg på vej til friskolen i Hejls stod Skamlingsbankestøtten klart indrammet af portbuen. Møderne deroppe havde gjort et stærkt indtryk på den unge. Nej, han ville med hjem til Nørremølle og leve et liv som en fri uafhængig bonde og deltage i nationalitetskampen.

Det, der var blevet sat igang efter storesøster Cæcilies anvisning med opholdet i Hejls, skulle få skelsættende betydning. Det blev, som vi nu ved, det grundvigske, folkelige livssyn, der på afgørende måde kom til at præge kampårene. Det er ikke for ingenting, at H.P. Hanssens billede har en æresplads på Askov Højskole.

Det 20. århundredes bro har meget lidt tilfælles med den primitive bro, der var stridens genstand. Men lokaliteten er den samme: passagen over Meden å, omtrent midtvejs mellem Ellund og landevejen Flensborg-Læk (Bundesstrasse 199). Foto: B. Barløse.

Slaget om Ellund bro

Af BØRGE L. BARLØSE

Hvis man ikke kan finde på andet at bruge tiden til, kan man altid foranstalte en lille, lokal chikanekrig om en kirkevej over en bro.

Skoleinspektør Børge L. Barløse, Århus, skriver om ufredeligheden, der dog fandt sted i 1700-tallet.

Da Karsten Thomsen fra Frøslev i efteråret 1889 var afgået ved døden, tilfaldt det den utrættelige vandringsmand og folketaaler Morten Eskesen at skrive hans nekrolog til Sønderjyske Årbøger. Her spænder den i årgangen 1891 over ikke færre end 25 sider. Bredden forklares af, at der ikke alene gives en udførlig levnedstegning af digteren, men også et rids af hans fødestavn: det gamle Hanved sogn, som Frøslev tilhørte indtil grænsedragningen i 1920.

I denne sidste del af Morten Eskesens afhandling er der nedlagt en beretning, der endnu i dag giver den opmærksomme læser

stof til eftertanke, og som derfor i det følgende skal betragtes lidt nærmere.¹

Under sine besøg i Frøslev kom Morten Eskesen under vejr med, at der herskede et påfaldende spændt forhold mellem de to nabobyer Frøslev og Ellund. Modsætningen var ikke blot betinget af sociale spændinger; men den havde langt tilbage i tiden udløst en forbitret strid om Frøslevbeboernes kirkevej. For at komme til sognekirken i Hanved måtte disse tilbagelægge næsten en mil med deres hestekøretøjer, og det endda i gunstigste tilfælde, nemlig ved at lægge vejen ind over Ellunds bymark i omtrent lige linje syd på.

På et vist tidspunkt blev de udsat for så grove chikanerier fra Ellunds side, at de måtte køre en betydelig omvej østover, gennem Simondys og Gottrupel. Ja, i virkeligheden var disse stridigheder kulmineret i et veritabelt slag mellem de to bylav.

1. Jfr. Sjø. Årb. 1891, s. 82 ff.

Det endte med, at Ellunderne trak det korteste strå. I følge Morten Eskesens referat var hændelsesforløbet koncentreret om to episoder: et brudepar fra Frøslev på vej til Hanved før deres »Lovnsøl« blev afvist ved markskellet, og ved en gammel mands ligfærd nogen tid senere fandt deltagerne vejen spærret med både vold og grav.² Det var dette sidste, der afstedkom det håndgemæng, som man vidste at berette om endnu i slutningen af forrige århundrede.

Er denne krønike nu troværdig? Her vil en tænksom iagttagelse hæfte sig ved to ting: De dramatiske begivenheder henføres til generalsuperintendent Struensees tid, det vil sige slutningen af 1700-tallet, og som Morten Eskesens hjemmelsmand udpeges gårdmand Andreas Andresen, ejeren af »det største bol« i Frøslev.³ Denne havde fået historien fortalt af den forrige ejer Hans Petersen, der havde henvist til, at slaget fandt sted i hans barndom, nærmere bestemt, da han var 7 år gammel. Dette udsagn stilles yderligere i relief af den omstændighed, at bemeldte Hans Petersen var søn af en af dem, der var midtpunkt i begivenhederne, gårdmand Laust Petersen, Frøslev.

Så vidt Morten Eskesen. I en lidt anden form var den stedlige overlevering allerede én gang tidligere blevet optegnet og publiceret, nemlig i 1875, da Bendix Hansen's »Fra Sønderjylland« udkom på et københavnsk forlag. Som den første af ialt ni fortællinger præsenteres her – under titlen

»En kirkevej« – en livlig, omend lidt banalt-vidtløftig folkelivsskildring, bygget op omkring drillerierne mellem Ellund og Frøslev.

Forfatteren Bendix Hansen, der kan betegnes som en tidlig repræsentant for skolelærelitteraturen, var født og opvokset i Frøslev, men blev senere bosiddende i Stubberup ved Horsens. Trykket af næringssorger i et fattigt andenlærerembede skrev han her en række almanakhistorier og ugebladsføljetoner, der i vid udstrækning er præget af hans tilhørsforhold til Flensborgegnen.⁴ Under disse omstændigheder må vi tillægge hans fremstilling af begivenhederne en betydelig værdi, når det gælder om at efterspore baggrunden for den kulde, der åbenbart beherskede forholdet mellem de to byer.

Det må dog stærkt pointeres, at der hos Bendix Hansen ikke er tale om en dokumentarisk skildring. Hvad der måtte være af historisk substans er tydeligvis inddraget under en digterisk behandling, dikteret af hensyn til kolorit og komposition. For eksempel forklares den militante holdning hos Ellunderne ved en forsmået friers ønske om hævn, ligesom alt taler for, at personerne bærer opdigtede navne.

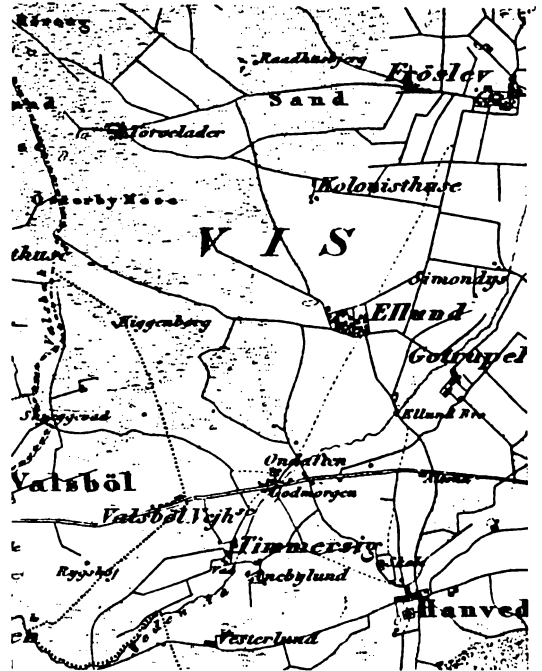
Med dette forbehold vil man imidlertid finde væsentlige lighedspunkter mellem Bendix Hansens fortælling og Morten Eskesens version af nabofejden. Såvel det ydmygende hold-up over for brudeparret som den tilspidsede situation ved aftægtsmandens begravelse er nævnt som hovedpunkter, og desuden oplyses det i begge beretninger, at Frøslevbeboerne efter den første grove krænkelse henvendte sig til amtmanden for at legalisere den aktion, hvormed man ville sætte sig i respekt.

2. Lovnsøl forklares i Ejler Hagerup's »Det danske sprog i Angel« som gilde i anledning af en trolovelse, jfr. H.F. Feilberg's »Ordbog over jyske almuesmål«, hvor der tales om at møde hos præsten for at indskrives til tillysning.

3. Adam Struensee – faderen til den 1772 henrettede geheimekabinetsminister, greve J.F. Struensee – var generalsuperintendent (øverste evangeliske gejstlige) for Slesvig og Holsten fra 1759 til sin død i 1791.

4. Bendix Hansen, født i Frøslev 1843 som søn af landmand Hans Lausen Hansen, død i Flensborg 1875. Udførlig omtale Flensborg Avis 10.10.1979.

Af kortet fremgår det, at Frøsleverne for at komme til kirke i Hanved måtte køre tæt øst om Ellund by for at passere broen over Medenå.

På visse punkter er de to beretninger altså sammenfaldende, hvilket i sig selv kan begrunde en formodning om, at affæren mellem de to bylav har haft et reelt historisk indhold. Men hvilket? – Svar på dette spørgsmål henter vi i nogle akter, der er bevaret i Flensborg amtsarkiv.⁵

I februar 1773 meddelte pastor Th. Johannsen i Hanved kirkevisitatoriet, at bymændene i Ellund havde spærret den »rigtige« kirkevej fra Frøslev til Hanved med et væltet træ. Han frygtede, at der ville opstå håndgemæng ved en begravelse den følgende søndag og fandt, at de burde have pålæg om at fjerne denne vejspærring, så meget mere som det endnu var uafklaret, hvor stort et bidrag byen Frøslev skulle betale til den omstridte bro.⁶

Således foranlediget ønskede amtmanden at få sagen nærmere belyst. Det skete

5. Schleswig-holsteinisches Landesarchiv, Gottorp, Abt. 167.2, nr. 115.

6. Kirkevisitatoriet bestod i Sønderjylland af amtmand og amtsprovst.

gennem et responsum, dateret 8.5.1773 fra den lokale øvrighed, personificeret i herredsfoged M. Lüders.⁷

Lüders oplyser, at han har besigtiget broen, og at gældende praksis i øvrigt følger det princip, at den eller de, der har kirkevej over andres bymark, har pligt til at reparere samme eller efter omstændighederne til at yde bidrag til vedligeholdelsen. Dette, mener han, gælder ubestrideligt også for broer, hvorefter han gør gældende, at beboerne i Frøslev – trods mulige indvendinger – bør betale mindst halvdelen af udgifterne til den omstridte bro vedligeholdelse.

Et årstid senere, den 5. april 1774, indbragte Frøslevmændene en klage over El-

7. Amtmand over Flensborg og Bredsted amter var fra 1772 Gregers Kristian Haxthausen, der senere blev stiftamtmand for Sjælland m.v. Michael Friedrich Lüders (1704-1782) var fra 1729 hus- og herredsfoged for Vis herred.

lundernes fremfærd. En søndag, da Christian Olsen fra Frøslev skulle have sit barn i kirke, havde de overfaldet hans vogn og frataget ham hestens halskobbel, som de tilmed havde solgt for 1 mark og 4 skilling. Sidenhen har »en flok stærke karle med store knipler ligget på lur akkurat som landejevsrøvere, og nu har de gravet vor kirkevej, som vi har haft lige så længe vor by har hørt til Hanved kirke, op med 4 store grøfter mellem vort markskel og broen«. Videre hedder det i henvendelsen: »Vi ønsker intet hellere end at blive fri for alt dette besvær. Da vi ikkun har 1 fjerdingvej til Bov, kunne vi ønske at blive lagt til dette sogn eller også at få lov til at bygge en lille kirke til vor egen gavn og til Guds ære«. I øvrigt har man gjort omvejen over Gottrupel ufarbar ved at opstemme vandet fra mosearealerne, så at ingen kan komme over uden at svømme. Som følge af disse »foranstaltninger« beder man myndighederne om at fastsætte en dag, hvor forholdene kan besigtiges og alle de her nævnte klagemål gøres til genstand for en undersøgelse.

Sagen blev herefter tilstillet herredsfogden med anmodning om at afholde forhør på åstedet under medvirkning af to sandemænd.

Den 31. august kunne Lüders aflægge rapport. Ellunderne bestred ikke, at de havde lagt Frøsleverne hindringer i vejen; men de forsvarede deres handlemåde med, at Frøsleverne havde vægret sig ved at betale til vedligeholdelse af den bro, som dog blev benyttet af begge byer. Heroverfor gjorde Frøsleverne gældende, at broen var anlagt af Ellunderne for at lette dem selv vejen, når de skulle »til stads«. For den sags skyld måtte de gerne tage broen væk, da bunden af åen på det sted var så sandet og fast, at Frøsleverne godt kunne køre over. De fandt sig derfor ikke forpligtet til at yde bidrag til broens vedligeholdelse.

Da der ikke kunne opnås forlig i sagen,

kom herredsfogden og de to tilforordnede: sandemændene Hans Erichsen og Johan Asmussen, til følgende konklusion: Ellunderne har uden føje krænket Frøslevernes hævdvundne ret. Det må påhvile dem at føre bevis for, at Frøsleverne er pligtige at betale, og indtil et sådant bevis foreligger, må de afholde sig fra alle repressalier og voldshandlinger.

I overensstemmelse hermed giver kirkevisitoriet under 17. oktober Ellunderne et skarpt tilhold om at følge spillets regler; men mindre end en måned senere er situationen på ny gået i hårdknude. Den 8. november hævder bymændene i Frøslev, at modparten nu igen har grebet til selvtaget og voldsmetoder; thi »da 2 vogne sidste søndag kørte til kirke, nemlig Fedder Hanssen og Christian Lorentzen, for at nyde den hellige nadver, så havde de [Ellunderne] søndag morgen igen gravet grøfterne op og begyndte deres tidligere voldelige fremfærd og røveri. En bande på 9 karle fjernede halskoblet på Fedder Hanssens heste, og Christian Lorentzen fratog de ikke blot heste og vogn, men også vognhwynder og kapper. Han måtte skynde sig derfra, fordi han ellers frygtede en ilde medfart; thi de var forsynet med spader og store knipler. Derfor beder vi allerunderdanigst de herrer kirkevisitorer om at befale Ellunderne uopholdeligt at levere de røvede genstande tilbage til den rette ejermand og fremtidig lade os køre frit og uhindret på vor kirkevej«.

Frøslevmændenes supplik er det sidste af de bevarede aktstykker. Man ved altså desværre ikke, hvornår eller på hvilket grundlag striden om kirkevejen trak sig i lave. Èt er dog sikkert: hvad Bendix Hansen som »indfødt« og Morten Eskesen som gæst havde hørt af de gamle i Frøslev, var der – dem uafvidende – rimeligt belæg for. De hundredårige frasagn havde rod i virkeligheden.

Tjener hos en Hauptmand

Af PETER ANDERSEN

Gårdejer Peter Andersen, Gammelgab, blev indkaldt 10. oktober 1915. Deltog i krigen både i Rusland og Frankrig, og blev i marts 1918 såret ved vestfronten. Under en sygeorlov forsøgte han at gå over grænsen til Danmark, men blev taget. Ved retssagen klarede han frisag og kom tilbage til sit kompagni sidst i august 1918. Her blev han i nogen tid indlagt, idet han simulerede syg, men blev så omsider udskrevet og skulle melde sig tilbage på kompagnikontoret.

Han fortæller:

Jeg tænkte, nu går det løs igen med min »gode ven« fra skrivestuen, men det skulle jo overståes. Men det hele kom anderledes; da jeg kom ind på kasernen og ville hen på skrivestuen mødte jeg min gode ven, Fritz Jordan, det var ham der hentede mig i Flensborg, og han spurgte, hvor jeg havde været, for han havde ikke set mig i flere dage, så jeg fortalte ham det hele med den spanske syge. I den tid jeg havde været borte, havde feldweblen på skrivestuen fået den spanske syge, og så havde Fritz fået den plads, og da vi var gode venner, sagde jeg til ham, at det var jo fint, han skulle bare lade mig i ro. Jeg skulle nok være væk, når der var parole, men det syntes han ikke om. Han havde en god plads til mig uden for kasernen. Jeg sagde, jeg kendte ingen gode pladser hos tyskerne. Han forklarede mig så, at det var som tjener hos en hauptmand, og han var ungarl, 37 år, og havde en treværelses lejlighed i byen, og så er jeg jo af med dig, for jeg ved, at Du ikke vil lave noget på kasernen. Jeg siger, det har Du ret i, men hvis det ikke passer mig, kommer jeg igen.

Jeg skulle melde mig på en adresse i byen kl. 2 om eftermiddagen, og der skulle jeg afløse en rekrut som skulle til fronten.

Vi var så sammen i otte dage, så skulle jeg selv klare den. I den tid vi var to gik det meget godt, jeg lærte at koge og gøre rent, så jeg mente, det skulle nok gå.

Morgenritual

Om morgenen skulle herren vækkes kl.7.30. Når han ringede første gang, skulle han havde varmt vand til barbering, og når han ringede anden gang, skulle vi hjælpe ham bukserne på, og det gjorde rekruten, men nu var han væk, så jeg mente, det måtte han selv klare, så jeg lod klokken kime. Omsider kom han farende ind i køkkenet og skældte mig ud for det værste, og om jeg ikke vidste, hvad jeg skulle. Jeg sagde så: »Havde De været en ung pige var jeg kommet straks, men ikke ved et mandfolk«, så han måtte selv se at få dem på, for han skulle på kontoret kl. 9.

Han fik så sin morgenkaffe, og der blev ikke sagt et ord. Jeg hjalp ham frakken på, og han gik til tjeneste uden at sige godmorgen, hvad han ellers plejede. Jeg fik lejligheden i orden, fik kogt middagsmad, så den var færdig til kl. 12.

Om morgenen havde han ikke megen tid, så jeg regnede med et større opgør, når han havde spist, men det udeblev. Da han var færdig sagde han, at jeg skulle kalde på ham kl. 15.30, og så havde han tid til at ordne det med bukserne mente jeg og var belavet på det værste, men det kom helt anderledes. Da kl. var 15.30 præcis bankede jeg på døren, åbnede den og sagde helt korrekt: »Hr. hauptmand kl. er 15.30.«

Han lå på sin divan og sagde, jeg skulle komme hen til ham, men jeg mente det var bedst at holde mig lidt på afstand, så sagde han det en gang til, men jeg blev stående, tredje gang sagde han det i en blidere tone, så jeg gik derhen og blev stående stram. Der stod en stol ved siden af divanen, og han sagde, at jeg skulle sætte mig. Så spurgte han mig, hvor gammel jeg var. 22 år, hvorlænge jeg havde været i skyttegravene. 26 måneder. Da svingede han benene ned af divanen, så vi sad over for hinanden, og så sagde han, at han godt kunne forstå, at jeg ikke ville hjælpe ham bukserne på og fortalte, at han havde været med derude fire måneder i 1914, og han skulle ikke derud mere. Og det mente jeg heller ikke jeg skulle, og han sagde, det skulle han nok sørge for, da han var på reklamationsafdelingen ved 20. armekorps, og når krigen ikke var ovre inden foråret, skulle han sørge for, at jeg kom hjem for at hjælpe min far med landbruget. Han havde selv et gods i Mecklenburg, som var udpagtet.

Velleved trods krigen

Så begyndte de gode dage, for nu var vi blevet venner, når vi var alene, ellers var jeg tjener. Da der var mange han havde hjulpet, havde vi nok at spise. Hver lørdag havde vi modtagelse. De kom med smør, fedt, gås, gåsefedt, and, flæskesteg, æg, skinke og meget mere, så vi havde nok at spise. En del sendte vi til hans familie i Berlin. Og vinkælderen var også i orden, så vi levede som små baroner. Engang imellem havde vi gæster af andre officerer, og de blev godt beværtet med mad og drikke, og når de så var blevet fulde, sagde han: »Peter smid nu disse svin ud, men én ad gangen, og du låser dem ikke ud, før du har fået 5 mark af hver, for du skal jo også leve.«

Så en dag kom han hjem og sagde, at i morgen aften får vi besøg af to herrer med koner, så det blev jeg lidt betænkelig ved.

Kokkeproblemer

For at lave mad til herrer, det kan nok gå an, men når der kom damer! Det var ikke godt, og vi skulle have gåsesteg med lidt grøntsager. Jeg fik forskelligt købt ind. Nu havde jeg en god ven i samme hus, som også var tjener hos en officer, og ham fik jeg til at hjælpe mig, så vi fik jo gåsen gjort i stand og ind i ovnen med lidt margarine til at brune den med, så det gik meget godt, så skulle jeg have bordet dækket og min ven var ved at skrælle kartofler. Jeg lagde gåsen om på ryggen inden jeg gik ind i stuen og glemte at se efter gåsen, og i det samme kom hauptmanden hjem og lugtede, der var noget galt, så jeg fór ud i køkkenet, men da havde min ven fået ovnen op, og det var en forfærdelig lugt, men da det var på ryggen den havde ligget på, flåede vi det brændte af og smed den brankede sovs væk, og fik blusset i ovnen lidt ned.

Men den næste sovs blev ikke så kraftig. Efterhånden var vi færdige. Når så gæsterne kom skulle jeg tage imod, tage deres overtøj og åbne døren til stuen, hvor hauptmanden tog imod, så det var meget højtideligt, men det havde hauptmanden jo lært mig. Så fik de et glas champagne til velkomst og rødvin til gåsen og til desserten fik de portvin.

Desserten havde han købt i en forretning, og så fik de kaffe med likør og cognac, og jeg fik megen ros for maden. Jeg mente nu ikke, der var noget at prale af. Nu var det sådan, at hver gang vi havde gæster, var det min opgave at forny vinflaskerne, og det gjorde jeg på den måde, når flasken ikke var helt tom, blev den fornyet med en ny, og når jeg så havde en del samlet sammen af kvarte og halvfulde, så blev de hældt sammen og proppet til. Når jeg så på den måde havde fået en halv snes flasker samlet, gik jeg ned på kasernen efter nogle af mine kammerater med Fritz Jordan i spidsen. Det var jo ham der havde fået det job til mig.

*Peter Andersen hjemme
på orlov september 1917.*

Den aften damerne var med, blev der drukket megen champagne, så jeg kom ind med en ny flaske og tog den anden med, den var halv fuld, men det gik ikke. Hauptmanden sagde: »Peter, jeg tror ikke den er

tom endnu.« Men jeg snød ham med den næste.

Dagene gik og d. 7. november 1918 kom revolutionen, og da var min hauptmand på orlov, men kom med toget om aftenen kl.

20, med alle sine distinktioner på, og det undrede mig, for om dagen var alle officererne blevet overfaldet og deres tegn som officerer revet af deres uniformer, og de der åbnede munden blev slået ned, så jeg sagde til min hauptmand, at dem var han nødt til at knappe af, så han så ud ligesom jeg, og vi kom også godt hjem. Næste dag tog han civilt tøj på.

Strikse soldaterråd

Sidst i november pakkede vi hans sager sammen i en kiste, for nu ville han hjem. Han havde betalt huslejen til 1. januar, så da jeg ikke kunne blive fri før til februar, så måtte jeg godt bo der indtil 1. januar, så behøvede jeg ikke at flytte hen i kasernen igen. Jeg fik så ekspederet hans sager med en vognmand til banen, det skulle til Berlin, og så var jeg alene, men det meste af fødemidlerne tog han med, men så spiste jeg middagsmad på kasernen, men jeg skulle stadig være afkommanderet for også at få min løn hver 10. dag, og da officererne ikke mere måtte have tjenere, sagde jeg, jeg var ansat ved arbejder - og soldaterrådet ved 20. armekorps, så det gik meget godt, men om ved den 10. december søgte jeg om orlov for at komme hjem til jul, men det blev afslået, men jeg gik derhen hver dag og forklarede, at jeg havde både været i Rusland og på Vestfronten i 26 måneder og havde aldrig været hjemme i julen, så det mente jeg at have til gode, men det soldaterråd var meget værre end officererne før, og de var såmænd også slemme nok.

Langt om længe fik jeg orlov fra d. 19. december, så gjaldt det om at få pakket og så til banegården. Om eftermiddagen kom der ingen tog, det blev så lovet, at der ville komme et tog 7.30 og 8, men de kom først kl. 8 og 9, men de turde ikke holde for de var overfyldt, og vi stod der flere hundrede soldater og skulle hjem, og for mit vedkommende var der langt fra Alenstein, det er den by, der i dag er polsk og hedder Ulsen.

Hjemrejse på 2. klasse

Der blev så lavet stormangreb på banegården, nogle holdt en revolver op for næsen af banegårdskommandanten, at han måtte få fat i et tog til os, og det skulle være tomt, når det løb ind. Hvordan han fik det ordnet ved jeg ikke, men kl. 12 kom det med alle mulige vogne fra 1. klasse til kreaturvogne. Jeg var heldig at få en hjørneplads i en anden klasses kupé. Vinduerne blev slået ind med tornysteret. Bare for at komme med krøb nogle op på taget. De kom aldrig hjem fra Polen, for der var nogle tunneller, så de blev revet ned og knustes. Nogle satte sig overskrævs på pufferne mellem vognene, de frøs ihjel, men med kom de.

Vi andre, der var kommet ind i vognene sad pakket som sild i en tønde, men vi var da med, da vi nåede Berlin efter tyve timers kørsel, og så var jeg over det værste. Nu kendte vi alle de forskellige banegårde i Berlin, og jeg vidste at jeg skulle til Lertner banegård for at komme til Hamborg, men der var ingen forbindelse. Der gik 5-6 timer, så kørte vi mod Hamborg, det plejede at tage godt tre timer, men nu tog det seks timer for de fleste lokomotiver var slidt ned eller havde lungebetændelse, som vi sagde dengang. Nu kunne jeg snart se hjem, og toget til Flensborg var heller ikke så overfyldt, så det gik langsomt, men sikkert. Så var der kun et lille smut fra Flensborg til Dynt, og så var Peter hjemme lille juleaften, og glæde over det hele.

NB. Det var ikke altid sort i sort. Når vi engang imellem kom om bag fronten, og vi havde fået os vasket og godt at spise, så kom ølankrene på bordet, og så blev der festet til vi ikke kunne mere, og alt var glemt. Men da jeg blev ældre og selv fik børn ved jeg, at det har været meget værre for mine forældre at gå i den angst for deres to drenge, som var derude.

Jens Christian Huusmann (f. 1846) og Maria Huusmann, f. Sinnbek (1856-1888).

En sag om én mark

Af J. C. HOUBORG

Der er utallige beretninger om meningsløse forfølgelser af dansksindede under fremmedherredømmet, men den anklage, som lærer J. Chr. Houborg, Svendborg, skriver om, og som blev rejst mod hans oldefar, var mere end meningsløs. Den virker ganske grotesk i dag.

Min mormors far, Jens Christian Huusmann, er født den 5. januar 1846 i Hjartbro, Bevtoft sogn, hvor han havde en lille gård. Han var en foretagsom mand, der handlede med kreaturer og lavede malt.

Han var gift med Maria Sinnbek, født i Tønder 15. marts 1856. Hun var et barnebarn af »Der Schuster von Tondern« og således af Edert slægten, som syd for græn-

sen er kendt for sin skolepolitiske virksomhed. De breve, som er bevaret til og fra hendes forældre, er da også skrevet på tysk.

Hun døde kun 36 år gammel af lungebetændelse.

Min oldefar kom for en domsmandsret i Toftlund i 1902, fordi man hævdede, at han ulovligt havde opkrævet 1 mark til skoleforeningen.

I følge sagens akter, der befinder sig i Toftlunds amtsrets arkiv på landsarkivet i Åbenrå, erklærede et vidne, Georg Nielsen, landmand i Hjartbro:

»Huusmann kom til mig og ville have 1 mark til skoleforeningen. Jeg sagde: Nej. Han mente, jeg havde jo børn, der senere

kunne komme på højskole i Danmark. Jeg svarede, at jeg selv ikke havde været på en dansk højskole, og mine børn behøvede det ikke. Huusmann har ikke opfordret mig til at blive medlem af skoleforeningen. Foruden mig var også Gubi til stede.« Det andet vidne, Anton Gubi, som ikke beherskede det tyske sprog, erklærede:

»Huusmann kom også til mig og ville have 1 mark til skoleforeningen. Jeg svarede, at jeg ikke ville have noget med skoleforeningen at gøre. Medlemslisten viste han mig ikke. Jeg tror nok, at jeg sidste år betalte 1 mark i medlemsbidrag.«

Til dette svarede min oldefar:

»Jeg er tillidsmand i den nordslesvigske skoleforening og har derfor opkrævet medlemskontingent. Jeg har ikke indsamlet bidrag hos ikke-medlemmer. Jeg tror bestemt, at jeg har spurgt Nielsen, om han ville være medlem af skoleforeningen. Jeg husker ikke bestemt, om jeg har forlangt 1 mark af ham. Gubi stod opført på den medlemsliste, jeg fik tilsendt. Jeg har ikke haft overpræsidentens tilladelse til at indsamle bidrag.« Domsmandsretten, hvis formand var amtsdommer Lindemann, omtalte i sine præmisser den 13. juni 1902, at skoleforeningens formål var at sende børn fra det tyske Nordslesvig på højskole i Danmark for at give dem en tyskfjendtlig uddannelse. Der siges blandt andet, at skoleforeningen, hvis statsfjendtlige formål er kendt, brugte den fremgangsmåde at forlange bidrag af såvel medlemmer som ikke-medlemmer, ja ligefrem tvangsudskrev bidrag til foreningen.

Retten anså det for bevist, at min oldefar ville opkræve 1 mark hos Georg Nielsen, som ikke stod på medlemslisten, og som heller ikke blev spurgt, om han ville være medlem. Den anklagede indrømmede jo selv, sagde retten, at han ikke mere nøjagtig kunne huske det passerede.

En offentlig indsamling uden overpræsidentens tilladelse var i følge politiforord-

ningen af 31. januar 1892 forbudt. Derfor har anklagede gjort sig skyldig i ulovlig indsamling, og straffen blev takseret til en bøde på 40 mark eller 3 dages hæfte.

Min oldefars reaktioner på dommen kan læses seks dage senere i et brev af 19. juni 1902 fra en datter, Clara, til min mormor, som på det tidspunkt var ansat på et børneasyl i Birkerød.

Det hedder heri blandt andet:

»Jeg havde saadan glædet mig dertil (en Københavnertur), og nu ryger det hele nok i Luften, og det kan man da nærmest takke Tyskerne for. Baba har mødt flere Gange i Toftlund i den sidste Tid, og er naturligvis bleven ordentlig udskjældt, for simpel Høflighed kender de Herrer ikke noget til, det har jeg ogsaa haft Prøve paa.

Ikke et Ord maa der forhandles paa dansk, ligegyldig enten Baba forstaar det eller ej. Han blev dømt sidst deroppe, og har indanket Sagen, saa nu gaar den til Flensborg. Der har været flere Vidner indkaldt, og Georg Nielsen optræder som den frækkeste Løgner, aflægger han Ed paa sit Udsagn i Flensborg, vil Baba vist straks indklage ham som Meneder. Vi har endda haft Dagen for Afrejsen bestemt mere end en Gang, det var forresten Baba selv, der kom i Tanke om at gjøre en Københavnsrejse, han har lige Raad til det, han har endda tjent meget ved Handelen i Foraaret. Et nyt Sæt Tøj har han faaet til det og en ny Hat, og jeg har ogsaa faaet en ny lang Jaket og en smuk Hat og ny hvid Kjole i samme Anledning, men nu har vi jo snart Juli Maaned, og saa er der ingen Tid.

Baba er saa gal, saa gal paa Tyskerne, og det er nu hans bestemte Mening at købe en Ejendom i Danmark, senest til Foraaret, han er allerede svært om sig for at faa solgt; han vil have 16.000 Mark for Ejendommen her, saa har han 14000 i rede Penge at rejse med.

Hvor kan det blive dejligt at komme til at hejse gamle Dannebrog, men tusind

Fold dejligere, om vi kunde have hejst det her.....«

Sagen kom så for landsretten i Flensborg den 21. juli 1902, hvor landsretsdirektør Muhl var formand.

Landsretten konkluderede som i Toftlund, at der hos vidnet Nielsen havde været tale om en offentlig indsamling uden tilladelse, hvorfor appellen skulle afvises, og Huusmann skulle endvidere betale sagsomkostningerne.

I følge dokumenterne har sagen ikke været for overlandsretten i Kiel, men dommen blev appelleret af min oldefar og indbragt for den kongelige præjssiske kammerret i Berlin, der afsagde dom den 18. november 1902. Formanden var gehejmeoverjustitsråd og senatspræsident Grosdorff. Desuden deltog fire kammerråder som bisiddende dommere og en statsadvokat.

Man må formode, at med disse seks høje jurister har man haft den fornødne juridiske ekspertise til at afgøre en sag om opkrævning af en mark.

Ved kammerretten blev min oldefar fri-

kendt, og sagsomkostningerne skulle betales af det offentlige. I rettens præmisser hed det, at der ikke var tale om nogen offentlig indsamling, idet en sådan forudsatte, at man gik fra hus til hus for at samle ind. Kun i et tilfælde havde den anklagede måske henvendt sig til et ikke-medlem, og det kunne ikke kaldes for en kollekt.

Den føromtalte datter Clara skrev til min mormor efter dommen i Berlin: »Baba har vundet ved Kammerretten i Berlin. Du kan tro, han er glad, der maa vi op, naar Retten skal frem.....«

Sagen gik nu tilbage til landsretten i Flensborg, og denne gang med landsråd Prützmann som formand og som bisiddende dommere de samme to som i juli 1902.

Den 8. januar 1903 afsagde retten i Flensborg så samme kendelse som kammerretten i Berlin.

Og dermed sattes et punktum for sagen om opkrævningen af den ene mark. I Toftlund amtsrets arkiv i Åbenrå fylder sagen 22 store, tætskrevne foliosider.

Ungdomshøjskolen ved Ribe skriver sin historie

Ungdomshøjskolen ved Ribe er gået igang med et projekt, som dagenes og årenes travlhed bestandig har udskudt – nemlig at skrive beretning om skolens lange historie. I den anledning vil Ungdomshøjskolen gerne i forbindelse med alle, som på en eller anden måde kan bidrage med oplysninger, for eksempel tidligere elever eller pårørende til elever, som kan fortælle træk fra skolens snart 90-årige tilværelse, eller som eventuelt vil udlåne skriftligt materiale – breve, avisartikler, eller fotografier – til gennemsyn. Man bedes sætte sig i forbindelse med skolens kontor, adresse: Ungdomshøjskolen ved Ribe, Vester Vedsted, 6760 Ribe, telefon (05) 44 50 04.

Bog anmeldelser

Den første sønderjyde

Johann Runge: Sønderjyden Christian Paulsen – Et slesvigsk levnedsløb. 350 sider ill. Udgivet af Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Flensborg 1981.

Flensborgs store bidrag til den nationale vækkelse af den slumrende danskhed i Sønderjylland er Christian Paulsen, professoren i Kiel, der stammede fra et tysktalende købmandshjem i Flensborg, som faderløs 11-årig dreng sendt på skoleophold i Thüringen 1809, efter gymnasietid i Gotha med studentereksamen fra Lübeck 1816 beskæftiget med jurastudium i Göttingen, hvor han blev grebet af Burschenschaftbevægelsen, og inden han tog juridisk embedseksamen på Gottorp i 1821, sluttede han af med to studieår i Kiel, hvor universitetet var stærkt præget af slesvig-holstenske anskuelser.

I begyndelsen af november 1821 rejste Christian Paulsen til København for at studere dansk ret og retshistorie. Den 1. december skrev han i sin dagbog: Det, jeg saa ofte i denne tid har sagt, at som jeg af hjertet var dansk, saa vilde jeg og vorde det i sproget, vil jeg og sande derved, at jeg nedskriver mine bemærkninger over mit liv i mit kære danske tungemaal.

Det er noget af et mirakel, at denne mand, der i en alder af 23 år forlader sit tyske modersmål, bliver en af de dominerende personligheder på dansk side, og den forunderlige professor har virket så inspirerende på sydslesvigeren Johann Runge, at han gav sig i kast med en undersøgelse, som i 1958 gav ham doktorgraden på Kiels universitet. Afhandlingen blev i 1969 publiceret under titlen »Christian Paulsens politiske Entwicklung« i serien Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins, og nu har Runge givet danske læsere en bredere skildring af Paulsen i en bog, der er udsendt af Studieafdelingen

ved Dansk Centralbibliotek i Sydslesvig. Bogen har fået titlen: »Sønderjyden Christian Paulsen – Et slesvigsk levnedsløb«.

Titlen spiller bevidst på modsætningen sønderjyde-slesviger. Christian Paulsen har jo fået hædersbetegnelsen »den første sønderjyde«. Der ligger et nationalpolitisk program i betegnelsen. Paulsen mente, at hertugerne af det holstenske hus, der 1375 efterfulgte Abels linie, indførte betegnelsen Hertugdømmet Slesvig i stedet for det gamle navn Sønderjylland »for at adskille hertugdømmet fra Nørrejylland, som stod umiddelbart under kongen af Danmark«. I hvert fald blev navnet Sønderjylland i 1830'erne opfattet som et program med det modsatte indhold, og det afskrækkede den sønderjyske befolkning, så Peter Christian Koch, der havde udsendt subscriptionsindbydelse på bladet Dannevirke med undertitlen »Et ugeblad for Sønderjylland«, ved udgivelsen ændrede det til »Et ugeblad for Hertugdømmet Slesvig«. Koch formulerede sin erfaring således: Under navnet Slesvig har vi mange venner, men bliver vi ved med at stride under Sønderjyllands fanemærke, taber vi alt, alt for meget!

Slesvigerne vilde ikke være jyske. De så ned på jyllænderne som et tilbagestående folkefærd. Men de vilde heller ikke være tyske. Den sønderjyske bondestand var konservativ og kongetro og vilde bevare landsdelens selvstændige stilling i den traditionelle tilknytning til Holsten. Ulykken var, at status quo indebar en fortsat for-tyskning, fordi hertugdømmerne blev regeret på tysk fra København, den slesvigiske overklasse virkede i samme retning, og det

gjorde også den liberale opposition, fordi Holsten som tysk forbundsland havde krav på at få en stænderforfatning, og så var det naturligt at lade Slesvig slå følge. Magistraterne i forskellige slesvigske byer havde direkte bedt derom i 1816, da der var blevet nedsat en kommission for at udarbejde en forfatning for Holsten. Men regeringen vilde ikke yderligere cementere et Slesvig-Holsten, så vanskeligheden ved at løse det slesvigske problem kom til at betyde, at Holsten ikke fik den forfatning, som det havde ret til.

Udskydelsen af problemernes løsning gjorde dem kun så meget større, da det efter julirevolutionen i Frankrig 1830 blev nødvendigt at tage sagen op i Holsten. Uwe Jens Lornsen gjorde det til en hastesag.

Uwe Jens Lornsen havde været kancelliråd i det slesvig-holsten-lauenborgske (tidligere: det tyske) kancelli i København, men rejste i oktober 1830 som nyudnævnt landfoged på Sild til hertugdømmerne. I stedet for at overtage sit embede tog han imidlertid til Kiel og andre byer for at vælge den danske helstat. Lornsen ville gøre Slesvig-Holsten til en selvstændig stat, regeret fra Kiel. Kun konge og fjende skulle den have fælles med Danmark. I alt andet skulle der være fuldstændig adskillelse fra det danske, så Slesvig-Holsten kunne blive den mest blomstrende provins i Tyskland!

Det blev signalet til nationalitetskampen i Sønderjylland. Det kaldte også professor Christian Paulsen frem på arenaen, hvor han satte den sønderjyske sag på dagsordenen. Til at begynde med stod han dog mærkeligt usikker overfor Lornsens revolutionære planer. Også Paulsen var liberalist og ønskede en fri forfatning, men ikke i modsætning til Danmark. Tværtimod havde han allerede i 1820 ønsket, at Frederik VI ville gøre sig fortjent til en politisk frihedsstøtte ved siden af den, der var rejst for bondefrigørelsen: Gid, at der kommer en tid, da min fædrene egn atter som Sønder-

jylland vorder en del af et nyfødt konstitutionelt Danmark! Heri ligger eet af mit livs maal!

I 1823 formulerede Christian Paulsen sin placering således: Skønt det tyske sprog ved den femhundredaarige nøje forbindelse med tyske lande tildels har fortrængt det danske i mit fædreland, og skønt dette i den politiske adskillelse fra det øvrige Danmark har ombyttet navnet Sønderjylland med Slesvig, er jeg dog blevet sønderjyde i hjertet... og anser nørrejyden, fynboen, lolliken, sjællandsfaren for mine brødre.

Christian Paulsen følte sig som sønderjyde og bror til nørrejyden mere end som en slesviger, der regnede holsteneren for broder. Holsten betegnede han senere som et fostbroderland.

Også Paulsen blev grebet af revolutionær begejstring i 1830. I dagbogen priser han franskmændenes tapre forsvar for deres friheder og de heltemodige pariseres tre kampdage og tilføjer: Hvilket gavnligt eksempel på folkenes fordring af en retlig fremgangsmåde fra statsmagts side!

Da Uwe Jens Lornsen kom til Kiel for at hverve tilhængere »og anvende alt for nu også for os at sætte en forfatning igennem«, opsøgte han blandt andre Paulsen, der noterer: »Også mig foresvævede det skønne ideal i liflig glans... men jeg indså snart, også ved samtaler med Falck, det upassende i de lidenskabelige ønsker og de heftige skridt i dette øjeblik...«.

Falck var professor Nicolaus Falck, et af den slesvig-holstenske bevægelses store navne, endnu dog aldeles loyal overfor Helstaten. At han dæmpede Chr. Paulsen i denne situation, bekræftes med tydelighed af et brev, Paulsen ved nytårstid skrev til vennen og professorkollegaen Kolderup-Rosenvinge i København: »Med Falck har jeg, som i næsten alle anliggender så og i dette, stået i den nærmeste berøring, og hans rolighed og besindighed, hvormed

han vejede midlerne for den jo også af ham yndede sag, havde en meget gavnlig indflydelse på mig i den første tid, inden jeg var kommen til fuldkommen klarhed og enighed med mig selv.«

Christian Paulsen indlod sig derfor ikke nøjere med Lornsen, da denne henvendte sig til ham, og da han under en senere samtale blev klar over, at Lornsen var ligeglad med gamle historiske forhold og var parat til at bruge vold – uden hensyn til at ikke hele befolkningen stod sluttet bag ham – for at sætte de aktuelle ønsker igennem, »kom jeg aldeles i det rene med mig selv. Dybt greben sprang jeg op og ... sagde mig løs fra deres fremgangsmåde i denne vigtige sag.«

Falck afværgede Lornsens arbejde på at få en masse-petition til kongen ved i stedet at arrangere en opfordring, underskrevet af fremtrædende borgere og rettet til bykollegiet i Kiel, der så skulle gå videre med sagen. Der standsede den, vistnok med Falck's hjælp.

Men det mærkelige er, at Chr. Paulsen kun en uge efter at han havde sagt fra overfor Lornsen underskrev denne opfordring til trods for, at den rent slesvig-holstensk argumenterede for, at de to hertugdømmer, der i alle henseender var så nært knyttet til hinanden, burde forenes til et hele gennem en fællesforfatning. En næsten uløselig gåde, siger Johann Runge om Paulsens underskrift på dette andragende.

Chr. Paulsen forklarer selv underskrivelsen med, at han gik ind for andragendet for at vise sine grundsætninger, det vil sige tilslutning til de liberale krav om regnskabsaflæggelse, skattebevillingsret og deltagelse i lovgivningen, tale- og skrivefrihed. I 1820 ønskede han Slesvig en fri konstitution sammen med Kongeriget, måske også fordi vejen sammen med Holsten dengang ikke stod åben. I 1830 har han ikke anset situationen for moden til den kongerigske vej. Når han nu accepterede en fri forfatning for Slesvig sammen med Holsten, skyldes det sikkert Falcks indflydelse. Begge var helstatsfolk, begge ville have danske og tyske til at leve fredeligt sammen indenfor Helstatens rammer, begge ønskede en fri forfatning, og begge lagde vægt på at få den ad legal og fredelig vej. Endelig havde Falck, der var nordslesvigsk bondesøn, helt fra 1816 været en fortaler for den dansksprogede befolknings ret til at blive mødt af sit eget sprog i kirke, skole og hos de offentlige myndigheder, noget, Paulsen lagde afgørende vægt på.

Hvis alle i Hertugdømmerne havde tænkt som disse to professorer, havde Helstaten vel været til at redde. Men for mange tænkte anderledes. Den tyskdannede embedsstand, som havde formået at spænde ben for kong Frederik VI.s forsøg på at få den dansktalende befolkning i Sønderjylland behandlet på dansk, saboterede

fortsat alle bestræbelser i denne retning. Genrejsningsarbejdet i de tyske lande efter fornedrelsen under Napoleons sejrstog samlede studenterungdommen om den tanke at forene de lande, der talte det tyske sprog, og denne tyske friheds- og enhedsbevægelse udstraktes naturligt ikke alene til Holsten, der var tysk forbundsland, men også til det tilknyttede Slesvig, hvor den akademiske overklasse talte tysk. Ethvert forsøg på at lade det danske sprog vinde frem på bekostning af det tyske blev betragtet som en trussel imod denne udvikling.

Til de sproglige modsætningsforhold, hvortil der knyttede sig visse klassemod-sætninger, kom kampen mellem absolutisme og liberalisme og endelig problemet med arvefølgen, når den oldenborgske kongestamme uddøde, idet Augustenborgerne arvekrav ville skille Hertugdømmerne fra Kongeriget.

Da stænderforsamlingerne blev tumleplads for de modsatte anskuelser, gik det galt. Revolutionsbevægelsen i 1830 affødte i det danske monarki en ordening med rådgivende stænder. Holsten havde ret dertil. Slesvig gav man en tilsvarende ordening, for at det ikke skulle stå tilbage. Det var antagelig blevet til en slesvig-holstensk fællesforfatning, hvis ikke grev Otto Moltke, der var præsident i det slesvig-holstenske cancelli, havde modsat sig det. Og for ikke at give Slesvig en særstilling i forhold til Kongeriget, fik også dette en stænderordening, tilmed delt op i en forsamling for øerne i Roskilde og for Jylland i Viborg, for ellers var Slesvig jo alligevel blevet placeret som noget, der lå udenfor Danmark.

Valgbetingelserne gjorde stænderne til en overklasseforsamling, og det betød i det slesvigske hertugdømme, at de tyskprægede var i stort flertal. Men alligevel lykkedes det, omend ikke i den første stænderforsamling i Slesvig 1836, så dog i den næste 1838 at få vedtaget en indstilling om at

indføre det danske sprog som regerings- og retssprog i de distrikter, hvor det var kirke- og skolesprog. Vedtagelsen skete dog kun med et knebent flertal, 21 stemmer imod 18. Og da kongen imødekom andragendet med Sprogreskriptet af 14. maj 1840, slog stemningen om, og den tredje stænderforsamling, der var indkaldt til efteråret 1840, bad nu kongen om at ophæve reskriptet igen. Vedtagelsen skete med 33 stemmer imod 9. Og de stærkt skærpede modsætningsforhold slog over i klar kamp, da det 1842 blev forbudt Hiort Lorenzen at tale dansk i stændersalen.

Det var i dette korte åremål, den store strømknætring skete. Falck, der havde hovedæren for, at indstillingen blev vedtaget i 1838, var i 1842 den, der som præsident for stænderforsamlingen forbød Hiort Lorenzen at tale dansk. Christian Paulsen derimod havde ikke alene taget stilling i den danske front, men selv bidraget afgørende til, at den var blevet dannet.

De to professorer, Nic. Falck og Chr. Paulsen, der i 1830 havde arbejdet for en liberal dansk-tysk helstat, hvor begge sprog og kulturer kunne leve fredeligt sammen, havde hver på sin måde selv bidraget til underminere den, så den fredelige sameksistens blev afløst af en nationalitetskamp. Fortsættelsen blev de to slesvigske krige, Danmarks tab af Hertugdømmerne, fremmedherredømmet for de danske sønderjyder, grænsedragningen i 1920 med den efterfølgende grænsekamp og nu omsider den ønskede sameksistens, men først efter en deling af området mellem to stater og et nyt nederlag for et militant Stortyskland.

Vil man kende baggrunden for vor tilværelse i grænseområdet i dag, kommer man ikke uden om Christian Paulsen, og Johann Runge fortjener tak, fordi han har trukket ham ud af glemselen.

På 350 sider er det lykkedes Runge at skildre Christian Paulsens personlige, nationale og politiske udvikling og hans ind-

flydelse på begivenhederne, hvilket igen nødvendigvis indbefatter en omfattende redegørelse for perioden som helhed. Det er sket med en detaljerighed, som forudsætter en omfattende viden og møjsommeligt arbejde, og med en indlevelsesevne, der vel hænger sammen med, at Runge, der selv er Flensborger, i samme alder er skiftet fra tysk til dansk og derfor indefra forstår de problemer, Paulsen kom ud for. Bogen, der iøvrigt er velskrevet, har virket så inspirerende på undertegnede anmelder, at den har givet anledning til genlæsning af den relevante litteratur om den spændende tid, denne gang i sammenhæng, og det har været en stor oplevelse. Runges bog har med andre ord optaget mig meget.

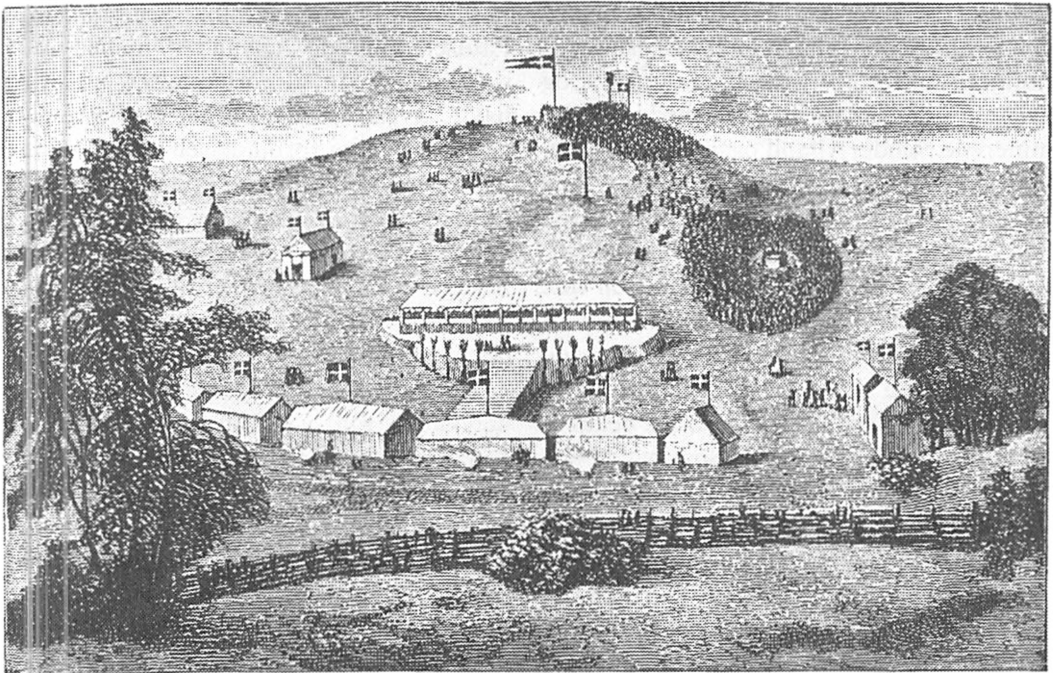
Forlaget har i håb om, at bogen måtte finde vej til brede kredse, udeladt noteapparatet. Men derved har man vist sat sig

mellem to stole. Bogen, der er temmelig akademisk præget, for eksempel med indgående analyser af vekselvirkningen mellem Chr. Paulsens retsteoretiske betragtninger og hans politiske udfoldelse, er næppe den selvskevne folkelæsning. På den anden side kan man ikke undvære et minimum af noter, hvis man vil arbejde videre med stoffet. Bedre end at prøve at spænde over begge opgaver havde det nok været at komme med en videnskabeligt udtømmende udgave og derefter med en folkeudgave, noget i retning af Historisk samfunds lille skriftserie. Her, som så ofte, står vi nemlig overfor to opgaver, der begge bør løses. Christian Paulsen fortjener både den videnskabelige behandling og den folkelige udbredelse.

Da vi ikke har fået den ideelle dobbeltløsning, skal imidlertid den foreliggende bog anbefales på det bedste til alle interesserede. Det betyder ikke, at den kan læses kritikløst, men at de indvendinger, der melder sig, er underordnede i denne sammenhæng. Tager vi således Chr. Paulsens personlige baggrund, er det kun betoningen af de forskellige faktorer, der skiller anmelderens vurdering fra forfatterens.

Runge vurderer Chr. Paulsens fædrelandsopfattelse sådan, at den 17-årige Paulsen med »det kiäre fädreneland« kun mener byen Flensborg, og at ynglingen, når han skrev om den kære fædrelandske Østersø, ikke tænkte på det havomskyllede Danmark, men kun på den Østersø, der nåede frem til den flensborgske strandkant. Det er for snæver en tolkning af Paulsens formuleringer.

Det er næppe heller rigtigt, som Runge skriver side 113 og i sin disputats side 163, at Chr. Paulsen ikke brød sig om at høre den sønderjyske dialekt, og at han slet ikke selv beherskede den. Det korrekte er, at

Det andet Skamlingsbankemøde fandt sted 4. juli 1844. Chr. Paulsen talte på dette møde, der for datiden var højdepunktet af den danske nationale vækkelse.

han brød sig ikke om at høre den fra prædikestolen, og at det var det danske sprog i dets dannede skikkelse, altså rigsdansk, han stræbte efter at få indført som øvrighedssprog. Men intet tyder på, at han så nedvurderende på dialekten. Det var dog den, han tænkte på, når han mindedes, at han som barn »misundte enkelte legekammerater af ringere stand, hvilke ifølge deres forhold kunne snakke bedre dansk end jeg«. Det var dialekten, der bandt, når han følte det som sin pligt »at pleje mine dansktalende landsmænds folkeejendommelighed«. Og det var dialekten, der lå til grund, når han kunne erklære, at det er dog et godt værk at hævde og rejse et undertrykt sprog, så folket igen kan vorde glad ved sit modersmål. Det var dialekten, der blev talt i Flensborg, når man talte dansk, men selvfølgelig var det rigssproget, han lærte i den flensborgske skole.

Da Chr. Paulsen talte på Skamlingsmø-

det i 1844, overvejede han, hvorfor han egentlig var havnet i de danske rækker og kom til det paradoksale resultat, at det måske skyldtes hans tyske modersmål: »At jeg ikke også, som næsten alle mine standsfæller, står i modstandernes rækker, dertil er grunden måske kun den, at mit modersmål ikke er dansk, men tysk, thi jeg måtte ikke som de i dansktalende familier fødte forsømme det uden umage lærte danske sprog som noget ringere for på tysk at blive dannet, men det danske blev fremstillet for mig som en vidværdig læregenstand...«

Jeg er også tilbøjelig til at tro, at Johann Runge overvurderer den tyske inspiration, som den danske nationalisme fik tilført fra Burschenschafterne gennem Chr. Paulsen, og at han undervurderer den danske selvhævdelse, der kom til udtryk i Agerskovpræsten Knud Aagaards beskrivelse af Tørning len, der udkom 1815, samme år som den første Burschenschaftsammen-

slutning så lyset i Jena. Knud Aagaard gennemhegledede – endda med henvisning til tidligere forfattere som Pontoppidan og Dyssel – den unaturlige tyskthed, der dominerede Sønderjylland også på det sproglige område. Runge sammenfatter side 111, at Aagaard mente, at alle, der boede nord og syd for sproggrænsen, »burde kunne både tysk og dansk«, i disputatsen side 57 endda som et krav fra Aagaard om, at de skulle lære både dansk og tysk. Men hvad Aagaard skrev, var blot, at der burde være adgang i skolerne til at blive bekendt med begge sprog »for dem, som havde lyst og lejlighed dertil«. Det var en indrømmelse fra hans side til det tyske sprog, hvis herskerstilling han ellers overalt ønskede begrænset.

Johann Runge betegner Christian Paulsen som inkonsekvent, når han arbejder for Helstaten til trods for, at drivkræfterne hos ham er kærligheden til det danske sprog, det danske folkepræg og det danske fædreland. Og det må erkendes, at en senere tids erfaring har bekræftet, at helstatsbestræbelserne var forgæves. Men Christian Paulsen kunne ikke forestille sig, at det europæiske landkort skulle rives i stykker og staterne nyopdeles efter nationale retningslinier. Med ligelig behandling af nationaliteterne indenfor den enkelte stat måtte de lære at leve sammen, ja, det ville kunne blive en værdi for dem selv, at de gjorde det. For sent indså Paulsen, at slesvig-holstenerne ikke ønskede at fortsætte samlivet med danskerne i Helstaten, og at hans bestræbelser for at gøre det danske sprog ligeberettiget var med til at støde dem bort.

Christian Paulsen strakte sig ellers langt for at holde fast på slesvig-holstenerne. I 1830 skrev han som sagt under på et andragende om en fællesforfatning mellem Slesvig og Holsten, men det fortrød han hurtigt. I modsætning til Falck, der i de følgende år fortsat arbejdede energisk på at

få denne fællesforfatning i stand, skrev Paulsen allerede halvanden måned efter sin underskrift til forbindelser i København, at ganske vist ønsker de fleste dannede slesvigere forbindelsen med Holsten, fordi de er germaniserede, og fordi Slesvig har haft større rettigheder i kraft af netop denne forbindelse, men ønsket er ikke så heftigt, at de ikke også vil slå sig til ro, hvis de får en særskilt slesvigsk forfatning i stedet for en fællesforfatning med Holsten.

Antagelig var det kongens svar til Ridderskabet, som var indtruffet i mellemtiden, der åbnede Paulsens øjne for, at man kunne regne med en særskilt slesvigsk forfatning som realistisk politik. Det har sikkert været hans ønske allerede, da han skrev under, men da han åbenbart ikke har anset denne vej for farbar, har han lagt mest vægt på at tilkendegive den anskuelse, at en frisindet forfatning var ønskelig af hensyn til Helstatens sammenhold. Han har ikke – som Otto Moltke – straks forstået, at en fællesforfatning ville trække Slesvig bort fra Danmark i stedet for at man ved hjælp af Slesvig holdt Holsten fastbundet til Danmark.

Christian Paulsen var også tilfreds, da der i 1834 blev etableret slesvig-holstenske institutioner med en fælles lokalregering i Slesvig og en fælles overappellationsret i Kiel. I 1849 erkendte han tilbageskuende, at disse institutioner kronede den administrative slesvig-holstenisme – »og det på en tid, da faren burde have været langt mere indlysende«.

På en måde lå Chr. Paulsen på samme linie som kong Christian VIII, nemlig med det dobbelt sigte at bevare Helstaten med indrømmelser til slesvig-holstenerne og samtidig styrke danskheden i Sønderjylland, men kongen standsede op, hvor han frygtede for slesvig-holstenske reaktioner og anden uro, og kongen gik meget længere end Paulsen ville med hensyn til indrømmelser. Derfor skiltes deres veje. Da Chri-

stian VIII i 1842 udnævnte prinsen af Noer til statholder og kommanderende general i Hertugdømmerne og gjorde brødrene Reventlow-Criminil til ministre, blev Christian Paulsen dybt deprimeret over denne trussel mod den danske statsenhed og den sønderjyske befolkning, »hvis danske folkefølelse jeg har bidraget til at vække«.

Allerede samme år led Christian VIIIs forsoningspolitik et knusende nederlag, da Hiort Lorenzen talte dansk i stændersalen og blev frataget ordet, og Runge mener ligefrem, at det var »mod bedre vidende« (side 263), når Paulsen desuagtet plejede sin politiske optimisme og stadig troede, at rolig drøftelse igen ville afløse kampen. Men Paulsen advarede dog nu imod risikoen for at miste Slesvig, hvis man knyttede det for nøje til Holsten (Side 268), og i 1846 var Chr. Paulsen nået til at kræve Slesvigs administrative adskillelse fra Holsten.

Det giver et skævt billede af professor Paulsens gerning, når jeg her så stærkt fremhæver hans binding til Helstaten og hans dermed sammenhængende indrømmelser til det slesvig-holstenske standpunkt, men de bidrager til at belyse de vanskeligheder, der var at overvinde for dem, som ville fremme danskheden. Om hans indsats her må man læse i Runges bog. Der kan man også læse, hvad den kostede ham i mistede venskaber, i studenterboykot af forelæsninger, ituslåede ruder, forbigåelse ved forfremmelse og gagering.

Christian Paulsen gennemlevede modgangen med åndelig styrke i religiøs tro, og når Runge lægger mosaikken til et billede, fremtræder Chr. Paulsen som en af de ædleste skikkelser i nationalitetskampens persongalleri.

Christian Paulsen virkede for Helstaten

og fastholdt det danske syn på de monarkiske arverettigheder, han kæmpede for det danske sprogs rettigheder, for det danske folkelige sammenhold, for den danske befolknings selvhævdelse overfor Hertugdømmernes tyskdannede embedsmænd og adel, han forsynede professor Flor og de danske stændermænd med argumenter, han medvirkede ved bladet Dannevirkes oprettelse, han skrev artikler og forfattede skrifter på dansk og tysk, han forfægtede trykke- og talefrihed, modarbejdede slesvig-holstenernes statsopløsende argumentation, gav stødet til, at Danmarks liberale parti blev national-liberalt, og da han måtte anse Holsten for tabt, ønskede han dette hertugdømme totalt udelukket for des bedre at redde Slesvig for Danmark.

Først ved læsningen af Runges bog er jeg blevet opmærksom på hvor stærkt Chr. Paulsen gik ind for de omstridte sprogeskripter, som Regenburg fik gennemført i foråret 1851. Paulsen gik endda videre, for han ville også have Flensborg optaget blandt distrikterne med blandet rets- og forretningsprog. Magistratens flertal gjorde andragendet til sit, men det blev afvist i den slesvigske stænderforsamling.

Disse reskripter er fra tysk side blevet gjort til symbol på den danske undertrykkelsespolitik. De kom af forskellige grunde til at modvirke deres hensigt, men de tilstræbte dog retfærdighed, hvor tyskerne selv under dansk styre før de slesvigske krige efter evne undertrykte det danske sprog og bagefter nåede det fuldkomne i den retning under det senere fremmedherredømme.

Johann Runges bog giver anledning til at tænke over de lange linier i udviklingen, fordi der er perspektiv i de tanker, der kom til udtryk hos professor Christian Paulsen.

Bjørn Svensson

Grænseforeningens årbog 1982

Jane Bossen: Der var engang – i Sydslesvig. 72 sider. Ill.

Redaktøren af Grænseforeningens årbog, kontorchef O. M. Olesen, har haft den fortræffelige idé af bede bibliotekar Jane Bossen på Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig om at udvælge billeder fra landsdelen til årbogen.

Resultatet er blevet en fin, lille billedbog med gengivelser af gamle kort og byprospekter, fundet frem af den kyndige leder af billedafdelingen i bibliotekets kælder.

Man havde gerne undt Jane Bossen (og da også alle årbogens læsere) et lidt større bogformat, men formerne skal overholdes, og der er alligevel ikke én side, hvis motiv man ikke enten ser med genkendelsens glæde eller fornøjer sig over at kigge på for

første gang. Hver side indbyder til fordybelse i detaljerigdommen. Og kommer man til Flensborg, kan man nok få lov at se originalerne.

Jane Bossen har skrevet det orienterende forord, og billedteksterne er ganske korte – der er ikke ét overflødigt ord. Måske kunne man have ønsket sig, at billedteksterne havde stået under billeder og kort, så man ikke idélig skal dreje bogen for at få både illustration og teksten øverst på siden til at følges.

Bogen slutter med Grænseforeningens formands beretning på sendemandsmødet 19.9.1981 og en oversigt over årets virke, skrevet af redaktør Karl Grage. *ibs*

Tysk selvransagelse

...ein Jahrbuch – Berichte, Daten, Meinungen – nordschleswig '82 (udgivet for Bund deutscher Nordschleswiger af Philipp Iwersen, Nis-Edwin List Petersen og Kurt Seifert).

De danske, der vil følge med i udviklingen i Grænselandet, må ikke overse den årlige tyske debatbog, der nu foreligger med femte årgang under titlen »nordschleswig '82«. Årets Jahrbuch er viet ungdommen og fremtiden.

Harald Kracht har analyseret de sidste kommunale valgskuffelser, og realskoleinspektør Hermann Brons, Schwarzenbek, til 1981 tysk lærer i Åbenrå, har nogle bitter-søde kommentarer til problemet med at gøre det til et princip at leve af subventioner, så man opretholder kulturelle foranstaltninger nærmest for deres egen skyld, en livsfilosofi, der også kendes udenfor det tyske mindretal.

To repræsentanter for den ældre generation, antinazisten Dieter Wernich og den tidligere nazist Heinrich Sievers, har deltaget i et ungdomsforum i deres syn på mindretallets fortid, nutid og fremtid. Især Sievers' beretning om den nazistiske vej,

han fulgte – inklusive skuffelsen i 1940 over ikke at komme Heim ins Reich – må læses, hvis man vil forstå mindretallets udvikling. Endnu i 1945 hverken kunne eller ville Sievers tro på koncentrationslejrens rædsler, men efter at han har været i Plötzensee, Buchenwald, Theresienstadt og Lidice, afviser han enhver form for diktatur.

Redaktionen har desuden bedt en gruppe unge tage stilling til nogle væsentlige mindretalsproblemer. Af i alt seks svar på spørgsmålet »Hvilken rolle spiller din nationalitet for dig?«, erklærede de tre, at den tyske nationalitet var af stor betydning for dem. To andre svarede, at de hverken følte sig som danske eller tyske, men som nordslesvigere. Den sjette betragtede også bindingen til landsdelen Nordslesvig som vigtigere end nationaliteten.

Der findes stadig andre farver i Grænselandet end de rent nationale.

Hjordkær sogn i fortid og nutid

Ellen Rossen Jacobsen: Glimt af Hjordkær Sogns Historie. 190 sider. Ill. Udgivet af Hjordkær Borgerforening 1981. I kommission hos boghandler Niels Thomsen, Åbenrå. 80,- kr.

Det er en næsten utrolig myreflid, der ligger bag denne smukke publikation. Forfatterinden har samlet henved et par tusind sider oplysninger af alle slags, og heraf er omtrent en tiendedel udvalgt og anvendt.

I bogen kan man læse stort og småt om tidligere tiders hændelser, beretninger, der enten er fundet i arkiverne eller er overleveret mundtligt fra det ene slægtled til det næste. Her er mange topografiske oplysninger,

præster og lærere har selv sagt spillet en stor rolle i landsbyen Hjordkærs dagligdag, og der gengives adskillige historier om dem, både muntre og mere alvorlige.

Ikke mindst tidkrævende har den sidste fjerdedel været; den indeholder en – længere eller kortere – omtale af hver eneste gård i Hjordkær sogn.

Bogen er et solidt bidrag til den lokalhistoriske litteratur.

Grænselands-dagbog

Ved FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN:

6. marts: En tysk nordslesviger med dansk statsborgerskab bosiddende i Angel, Anne-Christel Hack, vil klage til landet Slesvig-Holsten for at opnå stemmeret ved kommunale valg.

Sprogforeningens Sydslesvig-afdeling har fået en pengegave på 24.000 kr. til opgaver syd for grænsen.

De kørende biblioteker under den tyske grænseforening og bibliotekscentralen i Rendsborg er med 14 bogbusser det største kørende bogudlån i hele forbundsrepublikken. Udlånet er på godt én million, svarende til 2,5 bind pr. indbygger i de områder i Sydslesvig og dele af Holsten, der betjenes af bogbusserne.

Sydslesvigiske landmænds indtægt er i de sidste to år faldet med 45,8 pct., og 30 pct.

af gårdene er så forgældede, at de ikke kan reddes. 80 pct. af landmændene må i dag tage lån for at klare deres leveomkostninger, oplyses det på generalforsamlingen i Sydslesvigs fælleslandboforening.

Også Danfoss i Flensborg er ude for stigende vanskeligheder og har foreløbig måttet afskedige 70 medarbejdere; antallet ventes at stige. Med ca. 1800 ansatte er Danfoss dog stadig Flensborgs største arbejdsplads.

7. marts: I Slesvig-Holsten er der 78.000 personer, heraf 4.400 danske statsborgere, som ikke kan stemme ved kommunalvalgene.

Kommunalvalget gav Sydslesvigsk Vælgerforening en fremgang på godt 1200 stemmer til 25.594. I alt vælges 113 SSV-kandidater til kommunale råd. I Flensborg opnås med syv stemmer flere i

alt 10.453 danske stemmer og en stigning i mandattallet fra 9 til 11. Med 8637 stemmer eller 521 flere genvælges de fire danske mandater i Slesvig-Flensborg kreds-dag, mens en fremgang på 730 til 4874 stemmer sikrer de to danske mandater i Nordfrislands kreds-dag. CDU bliver på landsbasis med 50,1 pct. det største parti, mens SPD's stemmeandel reduceres fra 40,5 til 34,6 pct. De splittede »grønne li-ster« opnåede en samlet andel på omkring 5 pct.

8. marts: Flensborg Avis skriver om valget, og det gik over al forventning. Målsætning-
gen var 25.000 stemmer, som blev over-
skredet med 594. Der Nordschleswiger
skriver, at sydslesvigske forhold ganske
vist ikke kan eksporteres over grænsen,
men SSV ville ikke uden Karl Otto Meyers
kursændring have opnået denne fremgang.
Selv om de tyske nordslesvigere ikke skal
lære alt af Karl Otto Meyer, kunne bare
lidt hjælpe meget både indadtil og udadtil.

10. marts: I Flensborg mindes man 100-års
dagen for redaktør L. P. Christensens fød-
sel med kransenedlæggelse og et minde-
samvær.

11. marts: Mens fintællingen i Husum vi-
ste, at der manglede fire stemmer til et
dansk mandat, gav det et ekstra mandat i
Harreslev, hvor SSV herefter har seks
mandater i kommunerådet.

12. marts: Formanden for Grenzfrieden-
verbund, rektor Artur Thomsen, gør på et
møde med 400 deltagere i Det tyske Hus
i Flensborg op med bladet »Slesvigland«,
som han mener forstyrrer det nabovenlige
forhold.

FDP i Flensborg, som manglede 36
stemmer eller 0,08 pct. i at blive repræsen-
teret på rådhuset, kræver en ny fintælling,
som dog ikke ændrede resultatet.

15. marts: Formanden for Friserrådets
nordfrisiske sektion, Jakob Tholund, beklag-
er en meddelelse fra NDR, at der ikke
foreløbig kan blive tale om frisisksprogede
udsendelser i NDR; han finder, at det er en
undervurdering af et mindretals funda-
mentale rettigheder.

16. marts: Den i Flensborg fødte kunstner
Mikael Witte risikerer en spionageanklage
for et detaljeret landkort over Sydslesvig
med angivelse af militære anlæg. Målet er,
siger han, at vise befolkningen, at der nær
op ad grænsen er stationeret atomvåbenan-
læg.

Det meddeles officielt, at generalsekre-
tær Hans Ronald Jørgensen efter 26 års
tjeneste trækker sig tilbage til 1. juli.

17. marts: I Flensborg bys magistrat vil
SSV herefter være repræsenteret af tre
rådmænd, Jacob Meyer, Hans Olaf Chri-
stensen og nyvalgt Paul Hertrampf. Til 2.
stedfortrædende bypræsident vælges Erwin
Hübner.

Efter en til tider endog ret skarp debat
afviser CDU-flertallet i landdagen SSVs
andragende om forhøjelser af tilskud til de
danske skoler og til det almindelige kultu-
relle arbejde.

19. marts: På et møde i den dansk-tyske
grænselandspresseloge mellem formanden
for Schleswig-Holsteinischer Heimatbund
Werner Schmidt og Grænseforeningens
formand E. Friebling er de to formænd
enige om, at der ikke er direkte uro i græn-
selandet. Til tysk kritik af bladet »Slesvig-
land« var E. Frieblings kommentar, at man
jo på tysk side kunne lave sit eget »Slesvig-
land« for Nordslesvig.

De samlede tilskud, der af Slesvig-
Flensborg amt ydes til det danske arbejde
beløber sig i alt til 660.000 DM.

I Ladelund holdes rejsegilde på den nye
ungdomsskole.

20. *marts*: Ved en fest i Slesvig fejres Den slesvigske Kvindeforenings 60 års jubilæum.

Det vækker kraftige reaktioner fra mange sider, at Jydske Tidende i en leder efter TV-udsendelsen om Flensborg Avis skrev: Flensborg Avis er næsten ikke længere nogen avis, fordi den er ved at forbløde af overdreven hensyntagen til sarte læsere og medarbejdere.

23. *marts*: CDU-fraktionen i Flensborg byråd nominerer rådmand E. Schlachta til posten som 2. borgmester.

24. *marts*: Den første danske socialstation i Slesvig by åbnes.

25. *marts*: Ingeniør Sønke Ingwersen, Læk, afløser det nyvalgte amtsrådsmedlem i Nordfrislands amt, Chr. Hansen, som formand for SSV i amtet.

NORD FOR GRÆNSEN:

2. *marts*: Landeværnet må på sin generalforsamling meddele, at man i det forløbne år har noteret tab på 174.495 kr. på fem ejendomme. Der er ydet 50 lån på i alt knap 2,4 mill. kr.

4. *marts*: Provinschef Gerhard Nielsen meddeler på et møde i Åbenrå, at der i 1983 vil blive indført regionalt TV i Syd- og Sønderjylland. Radiorådsformand Birte Weiss anser det dog ikke for givet, at Sønderjylland bliver foretrukket, men håber at der kan gøres et beskedent forsøg. Tidligere radiorådsformand Jørgen Kleener, mener, at endemålet bør være et TV 2-program.

5. *marts*: På et møde i det tyske Politisk Ungdomsforum Nordslesvig på Knivsbjerg erkendes, at tysk sindelag og traditionsbevidsthed ikke længere er tilstrækkeligt. Til

hørsforholdet til tyskheden skabes ikke gennem en frontstilling overfor det danske. Også natur- og landskabsproblemer spiller en væsentlig rolle.

Venstres folketingsgruppe vil af hensyn til en afklaring over for det øvrige Europa kræve en fornyet afgørelse om Storebæltsbroen, oplyser folketingsmedlem Peter Sønderby på et møde i Møgeltønder.

Jugendhof Knivsbjerg har nået en ny rekord i overnatningsantallet, nemlig 13.085.

7. *marts*: I det sønderjyske erhvervsliv, de sønderjyske kommuner og Sønderjyllands amtsråd er der bred enighed om, at opførelse af en Storebæltsbro vil være et af de incitamenter, der vil kunne vende udviklingen for hele det sønderjyske erhvervsliv, hedder det i et brev, der er sendt til regering og folketing af amtsrådet, Sønderjyllands Erhvervsråd og Kommuneforeningen i Sønderjylland.

9. *marts*: Sønderjylland vil næste år få en ny uddannelsesinstitution til uddannelse af 75 plejehjemsassistenter, oplyste indenrigsminister Henning Rasmussen på kommuneforeningens generalforsamling i Åbenrå.

10. *marts*: Det sønderjyske amtsprogramråds nye formand, Lise Hansen, Døstrup, vil med en motiveret udtalelse fra rådet slås for, at Sønderjylland får et regionalt TV.

12. *marts*: Repræsentanter for 42 jyskfynske erhvervsråd retter henvendelse til trafikminister J. K. Hansen om bygningen af Storebæltsbroen. Der er endnu ikke truffet afgørelse om en omlægning af E3 til Rødby-Puttgarden.

13. *marts*: Undervisningsminister Dorte Bennedsen vil gerne nedlægge regeringens sønderjyske udvalg som anbefalet af Fremskridtspartiets medlem Nina Palsbøl, men

der må være enighed herom blandt de partier, der er repræsenteret i udvalget.

16. *marts*: De fire rektorer i fordelingsudvalget i Sønderjyllands amt kan ikke gå ind for oprettelsen af et gymnasium i Toftlund. Der er kun tilmeldt 62 elever til Toftlund, mens 60 søger til gymnasier udenfor amtet, henholdsvis Vejen og Ribe. Til det tyske gymnasium i Åbenrå er tilmeldt 52 elever mod 45 sidste år.

18. *marts*: Den som lærer, forfatter og i en periode tysk folketingskandidat kendte gårdejer Hans Schmidt, Gorsblok, er død, 92 år gammel.

Økonomiudvalget i Rødekro kommune har givet løfte om fortsat støtte til SI-centret i Nørre Hostrup.

På et møde i den tyske skole- og sprogforening før Nordslesvig vedtages en erklæring om, at alle medarbejdere fremtidig bør sende deres børn i tyske skoler. Ellers gør vi os selv utroværdige, siges det på mødet.

19. *marts*: Af en af den tyske grænseforening udgivet publikation om de danske statstilskud til de tyske skoler i Nordslesvig fremgår, at der i året 1979 har været samlede udgifter på i alt 26.339.262 mill. kr. Heraf er dog kun 22.778.913 kr. tilskudsberettigede, og af disse er i tilskud ydet 19.362.075 kr. svarende til 85 pct., mens der af den samlede udgift kun er ydet i alt 73,5 pct.

Det tyske biblioteksvæsen i Nordslesvig kan notere en ny udlånsstigning fra 277.780 i 1980 til 304.448 i 1981. Antallet af lånere er steget fra 5221 til 5257.

Konsul Heinz Meier slår under et tiltrædelsesbesøg, amtsborgmester Kresten Philipsen aflagde, til lyd for, at bygningen af Storebæltsbroen også er i tysk interesse, og man kunne fra tysk side vente al mulig støtte.

23. *marts*: Sønderjyllands amtsprogramråd kræver i en skrivelse til radiatorådet snarlig oprettelse af et regionalt TV under hensyntagen til medietrykket fra syd med tre programmer, som kan øve en daglig indflydelse ikke mindst på børns sprogbrug.

25. *marts*: Der Nordschleswiger advarer i en leder amtsprogramrådet mod at skyde gråspurve med mediekanoner og skabe en kunstig grænsekamp.

26. *marts*: Padborg er med 2,7 mill. tons landets største indførselssted overfor 1,14 mill. tons via Fugleflugtslinien. Eksporten over Padborg beløb sig til 2,98 mill. tons mod 444.000 via Fugleflugtslinien.

Bund deutscher Nordschleswiger er en passiv organisation, båret af få og med for mange traditionsbundne medlemmer i rækkerne, er konklusionen af en undersøgelse, fire handelsskoleelever fra Sønderborg forelagde på et møde på Knivsbjerg.

På grund af de utilfredsstillende valgresultater ved kommunevalget skal der udarbejdes et nyt politisk koncept og kommunikationsstrukturen indenfor mindretallet forbedres, siges det om Slesvigsk Parti på et styrelsesmøde i BdN.

29. *marts*: Gennem en gældssanering og deraf følgende rentelettelser er SI-centret i Nørre Hostrup sikret. Claus Christensen, Lavensby, vælges som formand for Sønderjysk Idrætsforening.

27. *marts*: På et møde i Århus slår redaktør Siegfried Matlok til lyd for en mere udadvendt politik fra Slesvig Parti, der retteligt burde hedde Nordslesvigsk Parti. Fhv. folketingsformand K. B. Andersen fandt, at man savnede en tysk repræsentation på Christiansborg og var vis på, at hr. Stoltenberg også ville savne Karl Otto Meyer.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Læs Grænseforeningens blad

GRÆNSEN

Fire numre om året: 20 kr.

Bestilles hos
Grænseforeningen,
Peder Skrams gade 5,
1054 København K.
Tlf. (01) 11 30 63

Jydernes egen kreditforening...

JYLLANDS
KREDITFORENING

6100 HADERSLEV: Astrupvej 13
Tlf. (04) 52 70 00
6950 RINGKØBING: Herringvej 3
Tlf. (07) 32 01 11
8800 VIBORG: Sct. Mathiasgade 1-3
Tlf. (06) 62 33 33
9100 AALBORG: Boulevarden 43
Tlf. (08) 12 38 77
8260 ARHUS-VIBY: J. Borghold 15
Tlf. (06) 14 88 00

En lokal bank
har mange fordele
- derfor

SYDBANK

- den sønderjyske bank

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

IDRÆTSHØJSKOLEN I SØNDERBORG

Højskole med lederuddannelse i
gymnastik, boldspil, atletik og
svømning.

Sommerkursus for kvinder og
mænd 3. maj-28. juli.

Vinterkursus for kvinder og mænd
3. oktober-28. marts.

Skoleplan sendes.

Telefon (04) 42 18 48

Hans Jørgen Nielsen

Sønderjyllands Lånekasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9-12

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S

Vestergade 14, 6500 Vojens

Telf. (04) 54 12 26

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Ladelund Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

Grønsejlandets liv
Grønsejlandets sang

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Historisk Samfund
for Sønderjylland
Ekspedition Haderslevvej 45,
6200 Åbenrå
Telefon 04-62 46 83
Åbent kl. 9-16.

Selskabs- og udflugtskørsel
Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

A/S Sønderjysk Frøtersyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR

HADERSLEV

Mød
Bankrådgiveren i
PRIVATbanken

Sønderjysk Månedsskrifts redaktionsadresse:

H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Ekspeditionens adresse:

Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå.

Tlf. (04) 62 46 83, Giro 504 26 82.

Redaktørernes adresser:

Seminarieadjunkt Jørn Buch, Marielystvej 10, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 33 08.

Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen, H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev.

tlf. (04) 52 17 37. (ansvh.)

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium – Handelshøjskoleafdeling

Sdr. Landevej 30 – Tlf. (04) 42 55 25

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder – Aktiv deltagelse i udgravninger – Indsamling af folkeminder – Medvirken i udstillingsarbejde.

Arbejdet ledes af mag. art. Birgitte Wistoft.

Lange kursus: 2 måneder januar–februar, 3 måneder marts–maj, 5 måneder januar–maj.

Korte kursus juni–november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Tlf. (04) 74 40 40, kontor mandag–fredag kl. 10.30–13.00

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/3 · VOJENS

DANEBOD HØJSKOLE – ALS

4 ell. 8 måneders kursus fra september

4 måneders kursus fra januar

Tlf. (04) 46 41 12

Mogens Hemmlingsen

**Vi skaffer
penge
til huse.**

Kreditforeningen Danmark

Storegade 31¹, Postbox 103,
6200 Åbenrå. Tlf. (04) 62 74 00.

Sparekassen

Sydjylland